
Van: ZLTO Dommel en AA <zltodommelenaa@zlto.nl>
Verzonden: donderdag 21 juli 2022 21:21
Aan: Griffie Gemeente Vught
CC:
Onderwerp: Versnellingsakkoord stikstofemissie en landbouwvisie ZLTO Dommel en Aa
Bijlagen: Landbouwvisie ZLTO Dommel en Aa juni 2022.pdf; Versnellingsakkoord-stikstofemissiereductie-2021-2030.pdf; Brief aan burgemeester en wethouders gemeente Vught.pdf

Let op: Deze mail komt van buiten de gemeente Vught. Help mee om de gemeente Vught veilig te houden en denk na voordat je op een link klikt of een bijgevoegd bestand opent.

Beste raadsleden en wethouders van gemeente Vught,

In de bijlagen vindt u onze landbouwvisie als ook het versnellingsakkoord stikstofemissie, wat wij toegelicht hebben in de raadvergadering van hedenavond.

Voor verdere vragen kunt u contact opnemen met Erik van Asten

Met vriendelijke groeten,

Secretaris ZLTO Dommel en Aa

Beste Burgemeester, leden van de gemeenteraad en wethouders,

Ik ben _____, varkenshouder in Helvoirt en voorzitter van Zlto afdeling Dommel en Aa.

Namens de leden van Zlto Dommel en Aa wil ik U vanavond de visie land- en tuinbouw van onze afdeling overhandigen. Onze afdeling bestaat uit leden die wonen en ondernemen in de gemeentes Sint-Michielsgestel, Boxtel en Vught.

In onze gemeentes is een grote verscheidenheid aan agrarische bedrijven. Van volle grond tuinbouw tot intensieve veehouderij, van melkveehouders tot boomkwekers van biologisch tot gangbaar.

Een groeiende groep zijn multifunctionele bedrijven. Dit zijn bedrijven die hun agrarische tak combineren met bijvoorbeeld zorg, verkoop aan huis, recreatie of ander soortige bedrijven.

In het licht van de toekomstige omgevingswet hebben wij gedurende het afgelopen half jaar met een aantal van onze leden gediscussieerd over hoe wij onze prachtige gemeentes zo kunnen inrichten dat we een mooi en waardevol platteland behouden, waar iedereen van kan genieten en waar het mogelijk is om gezonde agrarische bedrijven te laten functioneren. In onze gebiedsvisie zijn we ingegaan op de verschillende thema's zoals ontwikkelingsruimte voor de land- en tuinbouw, gezondheid van de mens en dier, arbeid, personeel en huisvesting, water, landschap en bodem, energie en infrastructuur.

We hebben allemaal belang bij een goed functionerend platteland en daar moeten we samen de schouders onder zetten. Boeren en tuinders samen met burgers en bestuurders. Dat gaat niet vanzelf. Om te investeren in onze bedrijven en om goede toekomstvooruitzichten te bieden aan bedrijfsopvolgers, moet er beleid zijn met perspectief.

Daarom moet ik toch even het stikstofbeleid benoemen, want de huidige stikstofplannen bieden geen perspectief en zijn onwerkbaar. Deze plannen hebben grote negatieve gevolgen voor de hele agrarische sector. Maar vergeet vooral niet de bedrijven om de agrarische sector heen. Dit gaat vele banen kosten en de vraag is of de agrarische sector voldoende groot blijft om de toekomst aan te kunnen.

In Brabant wordt dit nog extra versterkt omdat onze provincie verlangt dat we voor 2024 onze stallen emissie arm moeten maken zonder zeker te zijn van de juiste systemen en landelijke vergoedingen en beleid. Daarnaast is investeren in een emissiearm systeem niet haalbaar als je nog niet weet of je op de huidige locatie kunt blijven boeren. Door de huidige onzekere situatie zijn de banken erg terughoudend met het geven van financieringen, dat heeft vergaande gevolgen voor bedrijfsovername en investeringen in juist duurzaamheid. Door geen perspectief te bieden en te zorgen voor financiële onrust heeft de overheid zelf de acties over zich af geroepen.

Als Land- en tuinbouw organisatie hebben we al langer over wat er op ons afkomt nagedacht. Samen met de natuurorganisaties als Natuurmonumenten en Natuur&Milieu. Als ook met werkgevers organisaties MKB- Nederland en VNO-NCW is er een plan opgesteld. Dit plan met de naam Duurzaam evenwicht, is een jaar geleden gepresenteerd. Hierin worden breed gedragen oplossingen voorgesteld.

Wij willen jullie oproepen om samen met de agrarische sector, maar ook zeker met de andere sectoren, te zoeken naar oplossingen. Als agrarische sector hebben we al bewezen dat we al 67%

hebben weten te reduceren. Daarmee blijven we doorgaan maar dan hebben we wel perspectief nodig. Waar we ook mee door willen gaan is om vooral lokaal te zoeken naar oplossingen zoals waterberging , natuurbeheer en het opwekken van duurzame energie.

U vindt onze denkwijze terug in onze visie die wij U nu aanbieden zodat wij ook kunnen blijven doen waar we het beste in zijn, namelijk het produceren van gezond, lekker en betaalbaar voedsel en groen voor ons allen.

VISIE LAND- EN TUINBOUW

ZLTO DOMMEL EN AA

JUNI 2022

Inhoudsopgave

Inleiding	2
1. Ontwikkelingsruimte voor de land- en tuinbouw	4
1.1 Onze vragen aan de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught over ontwikkelingsruimte voor de land- en tuinbouw	4
1.2 Ontwikkelingen binnen thema ontwikkelingsruimte voor de land- en tuinbouw....	5
1.3 Visie van ZLTO-afdeling Dommel en Aa op ontwikkelingsruimte voor de land- en tuinbouw	12
2. Water, landschap en bodem.....	15
2.1 Onze vragen aan de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught over water, landschap en bodem	15
2.2 Ontwikkelingen binnen thema water, landschap en bodem	15
2.3 Visie van ZLTO-afdeling Dommel en Aa op water, landschap en bodem	18
3. Arbeid, personeel en huisvesting	21
3.1 Onze vragen aan de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught over arbeid, personeel en huisvesting	21
3.2 Ontwikkelingen binnen thema arbeid, personeel en huisvesting	21
3.3 Visie van ZLTO-afdeling Dommel en Aa op arbeid, personeel en huisvesting	22
4. Gezondheid.....	24
4.1 Onze vragen aan de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught over gezondheid	24
4.2 Ontwikkelingen binnen thema gezondheid	24
4.3 Visie van ZLTO-afdeling Dommel en Aa op gezondheid	25
5. Energie en infrastructuur	27
5.1 Onze vragen aan de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught over energie en infrastructuur	27
5.2 Ontwikkelingen binnen thema energie en infrastructuur.....	27
5.3 Visie van ZLTO-afdeling Dommel en Aa op energie en infrastructuur	29
6. Samenwerking in het licht van de omgevingswet.....	32
Tot slot	33

Inleiding

Voor u ligt de 'Visie land- en tuinbouw' voor de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught. ZLTO-afdeling Dommel en Aa presenteert u dit document met het oog op de totstandkoming van de omgevingsvisie van de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught.

ZLTO is een organisatie die in Brabant, Zeeland en een deel van Gelderland actief is als belangenbehartiger onder de landelijke koepel van LTO Nederland. ZLTO is als organisatie gevestigd in 's-Hertogenbosch en bestaat uit een werkorganisatie en een verenigingsstructuur. Binnen de werkorganisatie wordt dagelijks gewerkt aan thema's en belangen voor agrarische bedrijven en in de specifieke sectoren (plantaardig, dierlijk en multifunctioneel). De ondernemers in het buitengebied worden geholpen bij vraagstukken en issues op het gebied van klimaat, vitaal platteland, voedselzekerheid, gezondheid, data, kennis en innovatie.

ZLTO Dommel en Aa vertegenwoordigt als statutair zelfstandige vereniging de agrarische ondernemers in de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught die lid zijn. Het gaat om ruim 300 leden en zo'n 140 bedrijven.

Ons buitengebied is ons allen dierbaar. Belangrijke thema's zijn de productie van gezond basisvoedsel, leefbaarheid, economisch perspectief en gezondheid van mens en dier. De gemeentelijke omgevingsvisie (GOVI) geeft ook richting aan de ontwikkelingen van het buitengebied. Dit biedt een uitgelezen kans om in afstemming met elkaar goede strategische keuzes te maken. Deze visie biedt handvatten voor afgewogen keuzes in het belang van onze gemeentes, hun burgers en ondernemers.

Aan de hand van dit document gaan wij graag met u in gesprek over het verzilveren van kansen en het gezamenlijk voorkomen en afwenden van de bedreigingen.

In de visie schetsen we de ontwikkelingen die wij verwachten, hoe wij als ondernemers hiermee om willen gaan, maar ook wat nodig is voor toekomstbestendige bedrijven. Het is geschreven vanuit een integraal perspectief. Er zal altijd aandacht en ruimte voor de individuele bedrijven en maatwerk moeten blijven. Juist omdat we een grote diversiteit aan agrarische bedrijven kennen. Wij besteden aandacht aan de volgende onderwerpen:

- Ontwikkelingsruimte voor de landbouw
- Water, landschap en bodem
- Arbeid, personeel en huisvesting
- Gezondheid
- Energie en infrastructuur
- Samenwerking in het licht van de Omgevingswet

Agrariërs hebben een sleutelrol bij het oplossen van grote maatschappelijke vraagstukken; of het nu gaat om voedselveiligheid en -zekerheid, leefbaarheid van het platteland, gezondheid, klimaat of energie. Van oudsher is de land- en tuinbouw een hechte en dienstbare beroepsgroep waarin normen en waarden vaak van generatie op generatie worden overgedragen. De meeste agrarische bedrijven bestaan al generaties lang en zijn soms gebouwd op door de agrariërs zelf ontgonnen grond. Boeren en tuinders zijn betrokken bij de samenleving en voelen de verantwoordelijkheid om voor deze generatie en generaties na ons genoeg voedsel beschikbaar te hebben voor mens en dier en ook om de omgeving met zorg te beheren.

In onze visie komt u de volgende elementen tegen:

- De brede ontwikkeling: provinciaal/landelijk
- Perspectief in onze gemeentes
- Welke kansen en bedreigingen vloeien hieruit voort?
- Wat is de visie van ZLTO?

1. Ontwikkelingsruimte voor de land- en tuinbouw

1.1.1 Onze vragen aan de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught over ontwikkelingsruimte voor de land- en tuinbouw

- Hoe gaan we er in de toekomst voor zorgen dat de boeren en tuinders in de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught gezond, veilig en smaakvol voedsel, mooie bloemen, planten en bomen kunnen blijven produceren tegen een eerlijke prijs?
- Hoe zorgen we ervoor dat boeren en tuinders in de toekomst voldoende ontwikkelingsruimte hebben om hun ondernemingen te vormen naar de kansen, bedreigingen en uitdagingen van de toekomst? Denk hierbij aan nieuwe activiteiten op het bedrijf, schaalvergroting, voldoen aan nieuwe eisen op het gebied van gezondheid en dierenwelzijn, toepassing van robotisering en drones, ondersteunende teeltvoorzieningen, etc.
- Hoe willen de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught omgaan met agrarische bedrijven die andere bedrijfsactiviteiten willen ontwikkelen?
- Hoe kunnen de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught bijdragen aan voldoende grond (ha) voor agrariërs die nodig is om in te spelen op veranderende eisen vanwege klimaatverandering, kringlooplandbouw, welzijn en natuurinclusieve landbouw?
- Voor agrariërs is het belangrijk dat er een goede landbouwstructuur is en dat zij voldoende grond onder het bedrijf hebben. Voor veehouderijbedrijven is dit bijvoorbeeld van toepassing met het oog op het extensiveren van bedrijven. Hoe kunnen de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught een bijdrage leveren aan de verbetering van de landbouwstructuur en grondgebondenheid van bedrijven bij de ontwikkeling van het NatuurNetwerk?
- Hoe kunnen de gemeentes zorgen dat onze bedrijven snel in kunnen spelen op nieuwe ontwikkelingen en dat deze ontwikkelingen gerealiseerd kunnen worden tegen aanvaardbare kosten?
- Zijn de gemeentes bereid mee te denken over nieuwe functies op vrijkomende bedrijfsgebouwen om het buitengebied vitaal te houden en ondermijning te voorkomen?

1.1.2 Onze vragen aan de gemeente Boxtel over ontwikkelingsruimte voor de land- en tuinbouw

- We leven in een steeds veranderde wereld waarbij door wereldpolitiek, epidemieën en weersextremen de zekerheid en stabiliteit van voedselproductie vaak onder druk staat. De goede landbouwgronden waarvan we er in Boxtel veel hebben, zijn nodig om te zorgen voor de voedselvoorziening (ook lokaal), dus waarom daar zonneparken vergunnen? Op andere plaatsen waar geen voedsel geproduceerd kan worden, kunnen daarvoor toch ook initiatieven ontwikkeld worden?

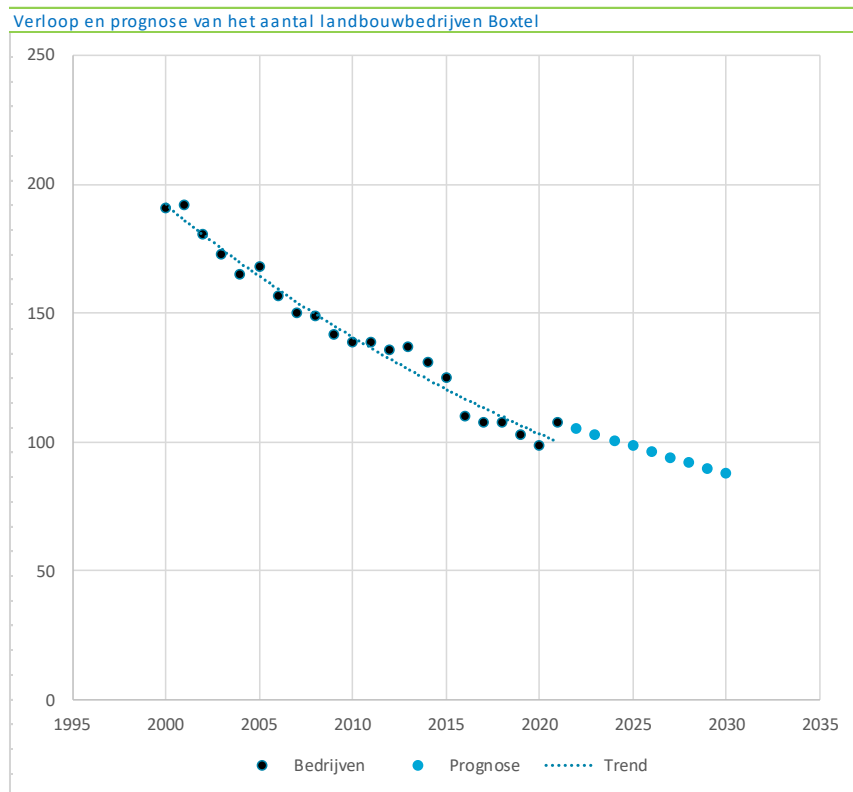
1.2 Ontwikkeling in de sectoren

Algemeen

Economische, technologische en maatschappelijke ontwikkelingen gaan snel en daar willen onze boeren en tuinders op inspelen. Ontwikkelingsruimte is van vitaal belang voor perspectief op de langere termijn; of die ruimte nu letterlijk nodig is in de vorm van meer oppervlakte of voor het toevoegen of wijzigen van bedrijfsactiviteiten. Sommige boeren stoppen met hun bedrijf, anderen willen die verder ontwikkelen. Grondfuncties en behoeften uit de markt veranderen. Allemaal ontwikkelingen die kansen bieden, mits beleidsmatig goed onderkend en geadresseerd aan de juiste instanties.

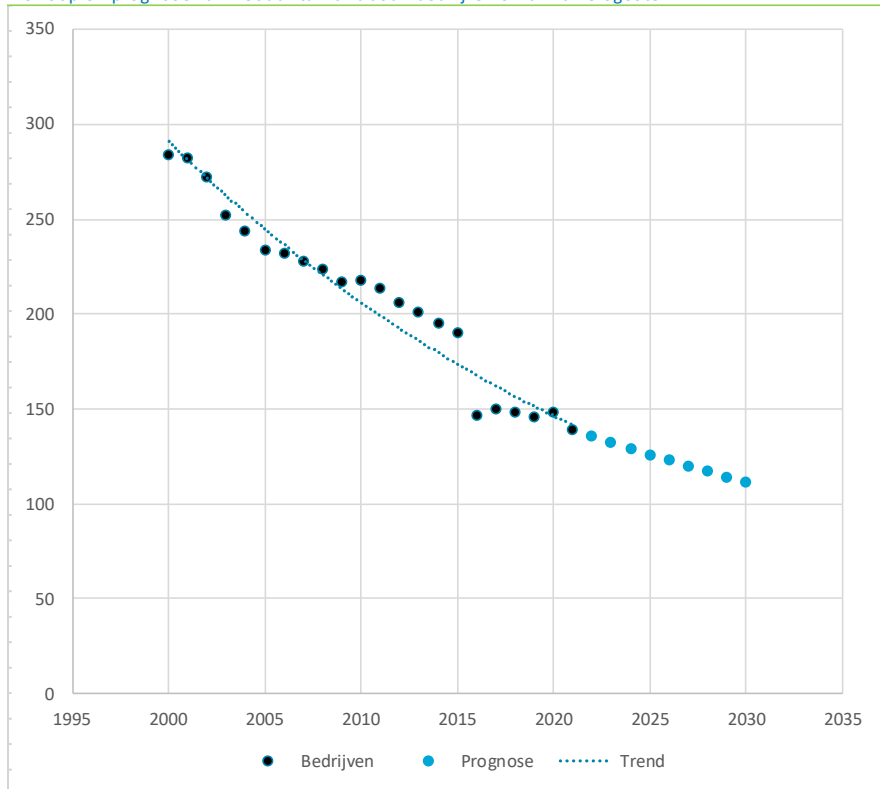
In de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught

Een zorgwekkende ontwikkeling is dat de agrarische sector in de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught sinds het jaar 2000 afgenomen is met ongeveer 50%. In 20 jaar tijd zijn we dus ongeveer de helft van onze stoffeerdere en beheerders van het buitengebied kwijtgeraakt. Onderstaande grafieken tonen dit ook aan. 2016 is een bijzonder jaar waardoor een verandering in de trendlijn te zien is. Dit komt doordat het CBS vanaf dat jaar een andere invulling van de term 'landbouwbedrijf' is gaan hanteren. Daarnaast is uiteraard de ontwikkeling in 2021 te zien door de toevoeging van een deel van het grondgebied van Haaren aan o.a. de gemeentes Boxtel en Vught. De trendlijn voor de komende jaren is lineair ingezet. Echter is de verwachting dat de afname van bedrijven versneld toe zal nemen door verschillende overheidskeuzes zoals onder andere het provinciale besluit met betrekking tot emissie-arme vloeren in stallen, maar ook de maatregelen van het kabinet met betrekking tot stikstof.

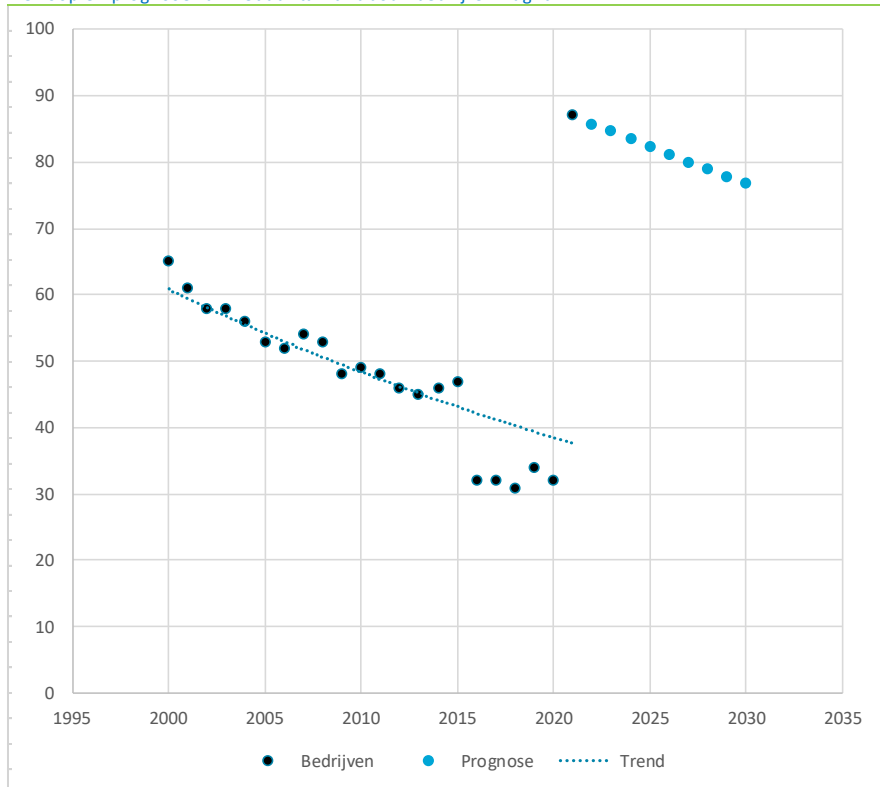
Bron: CBS

Verloop en prognose van het aantal landbouwbedrijven Sint Michielsgestel

Bron: CBS

Verloop en prognose van het aantal landbouwbedrijven Vught

Bron: CBS

Opmerking: De gemeentelijke herindeling van Vught in 2021 verklaart "de sprong" in de prognose.

1.2.1 Plant

Akker- en tuinbouw

De Nederlandse akker- en tuinbouw heeft wereldwijd een koppositie op het gebied van (teelt)techniek, duurzaamheid en productiewaarde.

De akker- en tuinbouwsector staan in het middelpunt van veel veranderingen en ontwikkelingen. Zo verschuift de consumptie steeds meer van dierlijk naar plantaardig voedsel: een enorme kans voor de sector. Noord-Brabant is daarvoor een belangrijke speler met akkerbouwproducten, boom- en sierteelt, fruitteelt, glastuinbouw, zachtfruit- en groenteteelt.

Een mooi voorbeeld van innovatief ondernemen in een voortdurend veranderende markt is Plantenkwekerij Kapteijns (gevestigd in zowel de gemeente Sint-Michielsgestel als 's-Hertogenbosch) die in februari 2019 door een gedeputeerde beloond is met de Agrofoodpluim Brabant, een aanmoedigingsprijs voor ondernemers die een 'innovatieve bijdrage leveren aan een vitale, duurzame en maatschappelijk gewaardeerde agrofoodsector in Brabant'. Kapteijns is gespecialiseerd in de opkweek van onder meer prei- en aardbeiplanten. In de kas vervangt hij kunstmest sinds 13 jaar door biologische meststoffen, wormen en schimmels. Buiten heeft de ondernemer het gebruik van kunstmest binnen een termijn van 5 jaar verminderd met een derde. Een op afstand bestuurbare robot met UV-lampen bestrijdt op een natuurlijke manier schimmels op de planten.

Robot met UV-lampen bestrijdt op natuurlijke manier schimmels op planten

(Bron: Plantenkwekerij Kapteijns)

Consumenten eisen een steeds hogere kwaliteit van de producten, terwijl teelt in de open lucht steeds uitdagender wordt door strenge milieueisen, bodemvruchtbaarheid en steeds extremere weersomstandigheden. De maatschappij vraagt in toenemende mate om lokale, traceerbare en soms ook biologische producten, geproduceerd met weinig emissies en gewasbeschermingsmiddelen. De ambitie van de land- en tuinbouw is om het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen op een zo laag mogelijk niveau te krijgen. Voor de ondernemers betekent dat onder andere de uitgangssituatie voor gezonde planten maximaliseren via o.a. verbetering van de bodemstructuur (organische stof, meststoffen en water) en een optimale, schone uitgangssituatie (vrij van onkruid).

Een duurzame reactie op deze vraagstukken is meer productie in kassen en/of met behulp van teeltondersteunende voorzieningen (TOV) in de buitenteelten. In een beschermde omgeving zijn de gevolgen van weersomstandigheden voor de teelt beter onder controle te houden, kan plantgezondheid optimaler gestuurd worden en biedt het vaak een verbetering van arbeidsomstandigheden. De tuinbouw gaat deze uitdagingen graag aan, maar heeft daarvoor wel de ruimte nodig. Zowel fysieke ruimte als in beleid en regelgeving: ontwikkelingsruimte dus. Ook zal er steeds meer techniek (robots, drones, sensoren etc.) komen om aan die eisen te kunnen voldoen. Dat biedt ook kansen. Bij akker- en tuinbouwbedrijven in de volle grond is de omvang en mechanisatiegraad toegenomen. De verwachting is dat de huidige maximale grootte van het bouwblok niet overal toereikend zal zijn in de toekomst. Met een bloeiende, toekomstbestendige akker- en tuinbouwsector kan de gemeente ook rekenen op een sector die bruist van de innovatie, economisch toegevoegde waarde en hoogwaardige (h)eerlijke producten.

Ook in de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught komen naar verwachting veehouderijlocaties vrij. Om het buitengebied vitaal en leefbaar te houden, is het belangrijk dat we de economische potentie ervan blijven benutten. We kunnen een deel van deze locaties geschikt maken voor de plantaardige sector met ruimere mogelijkheden voor bijvoorbeeld teeltondersteunende voorzieningen en kassen. Dit helpt om leegstand en de daarmee gepaard gaande verpaupering en criminaliteit te voorkomen.

Een teeltondersteunende voorziening bij fruitteelt

Bron: Fruitteeltbedrijf Van de Ven, Den Dungen

Boomkwekerij

In de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught (met name het Helvoirtse deel) bevinden zich boomkwekerijen met een diversiteit aan planten en bomen. Door de enorme verscheidenheid aan teelten zijn geen twee bedrijven hetzelfde. Grootste overeenkomst tussen de bedrijven is dat elk bedrijf verantwoordelijk is voor de eigen afzet.

De boomkwekerijsector kan grofweg opgedeeld worden in de volgende 3 categorieën: 1) vollegrondsteelt zoals bijvoorbeeld de conifeer en heester 2) teelt van laanbomen welke nog extensiever is 3) teelt in allerlei maten potten wat doorgaans containerteelt genoemd

wordt en plaatsvindt op containervelden en in kassen met o.a. tunnels als teeltondersteunende voorzieningen (TOV).

Het is een innovatieve sector die marktgericht produceert en in de laatste 5 jaar grote slagen heeft gemaakt betreft duurzaamheid en het terugdringen van chemische bestrijdingsmiddelen. Deze ontwikkelingen gaan de komende jaren nog veel verder. Vandaag de dag wordt al op veel bedrijven gewerkt met o.a.:

- mechanische onkruidbestrijding d.m.v. moderne schoffelmachines in de vollegrond bij laanboomkwekerijen.
- aanleg van peilgestuurde drainage en druppelbevloeïingssystemen (irrigatie) om het waterverbruik terug te dringen.
- gebalanceerd gebruik van compost en organische meststoffen om het organisch niveau van de bodem op peil te houden en zo ook het water langer vast te houden in de bodem.
- geavanceerde spuitsystemen zoals LVS (Laag Volume Spuitensystemen) waarmee flinke reducties van middelen worden bereikt.
- groene milieuvriendelijke gewasbeschermingsmiddelen, plantversterkers en organische meststoffen van natuurlijke oorsprong waardoor chemisch bijsturen steeds minder of niet meer nodig is.
- bij de containerteeltbedrijven zijn alle ondergronden zowel buiten als binnen voorzien van een recirculatiesysteem waarbij het teveel aan water (met evt. meststoffen) teruggaat naar het waterbassin waar het wordt hergebruikt om de planten water te geven. Ook het hemelwater van de evt. kassen wordt meestal opgevangen in het bassin.
- in kassen worden vaak insecten uitgezet als natuurlijke vijanden van plaaginsecten.

Al met al is de boomkwekerij een belangrijke economische drager van het buitengebied en deze sector biedt werk aan vele mensen en vaak ook scholieren binnen onze gemeentes. De sector produceert planten en bomen voor de toename van biodiversiteit, voor opname van CO² in het openbaar groen en - niet te vergeten - in de particuliere tuin.

Moderne schoffelmachine voor mechanische onkruidbestrijding

(Bron: Boomkwekerij De Spankert, Boxtel)

1.2.2 Dier

Grondgebonden veehouderij

Naast de provinciale en landelijke regels moet de sector veehouderij steeds meer inspelen op kringlooplandbouw, toepassen van weidegang, natuurinclusief ondernemen, welzijn, diergezondheid en biodiversiteit.

Hier moeten de veehouders wel de financiële ruimte voor hebben, waarbij voldoende, betaalbare (pacht)grond een zeer belangrijk onderdeel is. Via het grondbeleid van de gemeentes kunnen bedrijven geholpen worden om meer grond onder het bedrijf te krijgen, denk bijvoorbeeld aan het pachtbeleid, het maken van een "grondpot" voor kavelruil, het combineren van landbouw en natuur of het beschermen van goede landbouwgebieden.

Akkerbouw en boomteelt halen een hoger rendement van de grond. Bij extensiveren, door bijvoorbeeld uitgesteld maaien of kruidenrijk grasland, van de melkveehouderij wordt de productie per hectare lager, dus is er meer grond nodig voor dezelfde opbrengst. Dit kan de gemeente gedeeltelijk compenseren door een lagere pacht prijs te vragen.

Naast de eis van kringlooplandbouw heeft de grondgebonden veehouderij ook een opgave om de emissies van vooral stikstof en methaan te reduceren. Er is nog veel mogelijk als veehouders de ruimte en tijd gegeven wordt om dat op hun eigen manier in te vullen.

Intensieve veehouderij

In alle sectoren van de intensieve veehouderij wordt gewerkt aan een duurzaamheidsagenda. Belangrijke items zijn het verbeteren van het dierenwelzijn, verlagen van antibioticagebruik en het terugdringen van de emissies. Daarmee wordt de leefomgeving ook steeds beter. Ook in de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught hebben veel bedrijven daar al forse stappen in gezet en dit gaat de komende jaren onverminderd voort. De landelijke en provinciale eisen zijn immers hoog.

De sector zet in op de ontwikkeling van nieuwe stalsystemen die integraal beter zijn: minder emissies, bevordering van het dierenwelzijn en verbetering van de brandveiligheid. Omdat bedrijven efficiënt produceren, is de klimaatimpact relatief klein. Ook maken ze veel gebruik van reststromen van humane voedselproductie. Bij de duurzaamheidsagenda gaat het niet alleen om maatschappelijke doelen, maar ook om een beter inkomen voor de boer. Er wordt steeds meer geproduceerd in duurzame ketens. De keurmerken Beter Leven en Planet Proof zijn daar voorbeelden van.

Paardenhouderij

De activiteiten in deze sector zijn de laatste jaren flink toegenomen. Voor veel (agrarische) bedrijven is de paardenhouderij een interessante nevenactiviteit geworden. Andere bedrijven hebben zich volledig op de paardenhouderij gericht. Al deze activiteiten kunnen een afgewogen plattelandsbeleid bevorderen, mits de voorwaarden goed zijn. Vooral door het grondgebonden karakter is de paardenhouderij een passende vervolgfunctie op het vroegere agrarische grondgebruik. Welke kansen liggen er, wat zijn de valkuilen en welke coördinatie is nodig?

Het document “de paardenhouderij in het omgevingsrecht; handreiking voor de praktijk”¹ is een waardevolle bouwsteen voor iedere gemeente met paardenhouderij in haar buitengebied.

Veehouderij algemeen

Het voldoen aan de eisen voor diergezondheid, dierenwelzijn en (brand)veiligheid vraagt om meer ruimte in en rondom stallen. We vragen de gemeente om met meer flexibiliteit om te gaan met deze eisen. De gemeente kan bijvoorbeeld uitgaan van een maximum aan bebouwd oppervlakte in plaats van maximum bouwblok, zodat de stallen wat verder uit elkaar kunnen staan. Vanuit marktconcepten zal er steeds meer vraag komen om dieren ook buiten te houden. Daar willen we ruimte voor, maar ook een zorgvuldige afweging qua diergezondheidsrisico's zoals het risico op ontstaan van ziektes bij landbouwhuisdieren door contact met vogels, vossen, wilde zwijnen etc.

Als ondernemers met innovatieve stalsystemen aan de slag willen gaan, dan is het belangrijk dat de gemeente meewerkt. Als sector pleiten we voor doelvoorschriften in plaats van middelenvoorschriften. In de omgevingswet zit ruimte om daarmee te experimenteren. Als veehouders in onze gemeente daarmee van start willen gaan, verwachten we steun van de gemeente in de vorm van soepele vergunningverlening of het toepassen van maatwerk.

Het is ook belangrijk dat goede intensieve veehouderijlocaties beschermd blijven tegen andere soorten bestemmingen in de buurt. Onze veehouders proberen zoveel als mogelijk overlast te voorkomen. Maar gevoelige functies te dicht bij intensieve veehouderij moeten zo veel als mogelijk tegengegaan worden. Zo baart het groeiend aantal minicampings in de omgeving van Laar/Nieuw Laar te Berlicum ons zorgen.

1.2.3 Multifunctioneel

Boeren produceren meer dan alleen gezond, lekker voedsel. Ze zorgen voor een verbinding met de samenleving. Veel boeren bieden ook recreatie, toerisme, zorg voor jong en oud, verkoop aan huis en energielevering. Deze verbreding in de landbouw is daarom van groot maatschappelijk belang. Ze zorgt voor vitale bedrijven, een leefbaar platteland en een rijke samenleving. In de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught vinden we vooral boerderijwinkels, zorglandbouw en bedrijven die landbouw en natuurbeheer combineren. Wij vinden dat we samen kansen moeten pakken. Om economisch duurzaam te zijn, is er vaak meer ruimte nodig voor deze bedrijven. Vaak verliezen overheden uit het oog dat ook in de multifunctionele landbouw groei en doorontwikkeling nodig zijn. Boeren met een neventak moeten blijven ontwikkelen en investeren om consumenten te binden en te boeien, in te spelen op veranderende wensen en te kunnen voldoen aan veranderende wetten.

De provincie geeft deze ruimte al. We vragen de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught om dat ook te doen door een lijn te trekken met de provincie.

---

¹ <https://sectorraadpaarden.nl/themas/ruimtelijke-ordening>

Verkoop aan huis bij een boerderij

Bron: Melkveehouderij Schouten-Sleutjes, Berlicum

1.2.4 Stoppende bedrijven

De cijfers wijzen uit dat de aankomende jaren veel agrarische bedrijven gaan stoppen. Vergrijzing, toenemende regeldruk en de financiële positie van bedrijven zijn hiervan de belangrijkste oorzaken. Wanneer een agrarisch bedrijf beëindigd wordt en er zich geen ander agrarisch bedrijf vestigt op deze locatie, ontstaat een Vrijkomende Agrarische Bebouwing (VAB). Op een VAB-locatie ontstaat de kans op leegstand, verloedering en criminele activiteiten.

1.3 Visie van ZLTO-afdeling Dommel en Aa op ontwikkelingsruimte voor de landbouw

1.3.1 Gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught

- De provincie Noord-Brabant heeft in maart 2022 een omgevingsverordening vastgesteld waarin opgenomen is dat er in de provincie meer ruimte komt voor solitaire kassen en (permanente) teeltondersteunende voorzieningen (TOV). We pleiten voor meer mogelijkheden betreffende TOVs binnen de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught. Zo is de teelt van zacht fruit onder lichtdoorlatende zonnepanelen een win-win-project.
- Een goed VAB-beleid kan de kans op leegstand, verloedering en criminele activiteiten op VAB-locaties voorkomen.
In veel gevallen is een verdienmodel nodig om een sanering van de gebouwen te bekostigen. Dit kan door er bijvoorbeeld een woonbestemming mogelijk te maken bij de bebouwde kom of bebouwingsconcentraties.
VAB-locaties kunnen ook worden benut voor verbreding binnen de land- en tuinbouw, ouderenzorg, recreatie of andere kleinschalige bedrijven.
Op het moment dat deze landbouwvisie is geschreven, hebben de gemeentes Boxtel en Sint-Michielsgestel nog geen VAB-beleid ontwikkeld. Gemeente Vught is al verder en is bezig met het afronden daarvan waarvoor o.a. het VAB-beleid van de voormalige gemeente Haaren als voorbeeld heeft gediend. De gemeenteraad van Sint-Michielsgestel heeft een initiatief voorstel van de lokale CDA-partij unaniem aangenomen. Nu is het zaak om dit beleid met urgentie verder uit te werken en vast te stellen.

- Wat betreft het pachtbeleid heeft langjarige pacht de voorkeur. Bij de duur van een pachtcontract van slechts 1 jaar doet de pachter weinig aan de grond ("moet de volgende maar doen") waardoor de bodem "verarmt".
- Daarnaast vinden we dat er bij de bepaling van de pacht prijs meer gekeken moet worden welke teelt er op die grond gedaan kan worden.
- Wij vinden dat nieuwe (lees: aangelegde) natuur geen belemmering mag vormen voor vergunningverlening. Indien een nieuw aangelegd natuurgebied in de buurt komt van een agrarische bedrijf wat daar al lang gevestigd is, dan mag dat in onze ogen geen invloed hebben op de vergunning die aan dat agrarische bedrijf wordt afgegeven.
- Om de boomkwekerijen de ruimte te geven om zich te blijven ontwikkelen vragen wij de gemeentes bij nieuw te ontwikkelen beleid ruime mogelijkheden te bieden betreft kassen en containerteeltvelden. Ook zouden teelten in de vollegrond in het grootste deel van het buitengebied en in de beekdalen mogelijk moeten blijven of mogelijk worden.

1.3.2 Gemeente Boxtel

- Het zou gemakkelijker moeten zijn om je agrarische bedrijf om te schakelen naar of uit te breiden met een andere functie. Daarvoor is het meedenken van de gemeente van belang. Het is ook maatwerk. Vandaar moet iedere vergunningsaanvraag apart beoordeeld worden aan de hand van de specifieke bedrijfssituatie.
- Biologische boeren krijgen voorrang op de pacht van grond in de gemeente Boxtel. We vinden dat er bij het verpachten van grond geen onderscheid gemaakt moet worden tussen biologische en gangbare agrarische bedrijven.
- Het zou mogelijk moeten zijn een VAB-locatie om te zetten naar een bedrijfslocatie van beperkte omvang t/m industrieklasse 2. Ook zouden woonbestemmingen met kleinschalige bedrijvigheid omgezet moeten kunnen worden naar bedrijfsbestemming als er ergens anders een VAB-locatie gesaneerd wordt.
- We zien de ontwikkeling dat er meer gronden aan het Natuurnetwerk Brabant (NNB) worden toegevoegd waardoor onder andere verduurzamingsmaatregelen van de agrarische sector in de knel komen. Gronden die Ark of natuurorganisaties omzetten naar natuur zouden binnen de gemeente gecompenseerd moeten worden. Dat kan door binnen onze gemeente grond te onttrekken van de NNB. Het meest praktische hierbij is dat grond die binnen NNB ligt en nog niet omgevormd is naar natuur daadwerkelijk ook niet om te vormen. De gemeente moet hier beter toezicht op houden, omdat we voor grotere maatschappelijke vraagstukken staan die met grond opgelost kunnen worden.

1.3.3 Gemeente Sint-Michielsgestel

- Kavelruil is wenselijk.
- Blijvende TOVs zijn nu enkel toegestaan aansluitend aan het bouwblok, maar wij vinden dat de gemeente dit ook op veldkavels zou moeten goedkeuren.
- Er komen teveel huizen versnipperd over het buitengebied. De huizen die gebouwd mogen worden als gevolg van de Ruimte voor Ruimte regeling zouden meer in de buurt van bestaande bebouwing moeten komen. Het is namelijk vragen om problemen. De bewoners willen enerzijds "in de natuur" wonen, maar anderzijds liever geen activiteiten op de aangrenzende landbouwpercelen in verband met eventuele geluidshinder en stankoverlast. Nu kan bijvoorbeeld een

perceel grasland zijn, maar een jaar later kan dit geruild worden voor bollenteelt of groenteteelt. Dan worden er vaker gewasbeschermingsmiddelen gebruikt en geeft dit problemen met de afstand tot huizen en perceelsgrenzen. De gemeentes moeten hierop toezien. Daarom pleiten we ervoor om in de vergunning te laten vermelden dat degenen die ervoor kiezen in het buitengebied te komen wonen, bekend zijn met de reguliere en toegestane agrarische activiteiten en deze als zodanig ook accepteren.

1.3.4 Gemeente Vught

- Er is een proef gaande met grond die van de gemeente is gepacht. Gemeente Vught wil dat er daar alleen stalmest en kunstmest op gereden wordt, dus geen drijfmest meer. Het gaat om ongeveer 40 hectare op De Gement. Het aantal potentiële pachters is daardoor gelimiteerd. Bovendien zijn wij van mening dat ook drijfmest goed is voor de grond.
- We ondervinden dat er te weinig expertise is binnen de gemeente omtrent land- en tuinbouw. De gemeente baseert zich vaak op oude en dus incorrecte cijfers zoals dieraantallen binnen de gemeente. Ze zouden moeten werken met actuele gegevens waardoor ze kunnen zien wat er allemaal al verbeterd is.
- Beschikbare grondareaal is een probleem voor agrarische bedrijven. Er zijn teveel andere bestemmingen.
- Er zijn teveel kleine kavels. Herschikking van gronden/ruilverkaveling moet makkelijker worden en ook borging van huiskavels.
- Er komen teveel huizen versnipperd over het buitengebied. De huizen die gebouwd mogen worden als gevolg van de Ruimte voor Ruimte regeling zouden meer in de buurt van bestaande bebouwing moeten komen. Het is namelijk vragen om problemen. De bewoners willen enerzijds "in de natuur" wonen, maar anderzijds liever geen activiteiten op de aangrenzende landbouwpercelen in verband met eventuele geluidshinder en stankoverlast. Nu kan bijvoorbeeld een perceel grasland zijn, maar een jaar later kan dit geruild worden voor bollenteelt of groenteteelt. Dan worden er vaker gewasbeschermingsmiddelen gebruikt en geeft dit problemen met de afstand tot huizen en perceelsgrenzen. De gemeentes moeten hierop toezien. Daarom pleiten we ervoor om in de vergunning te laten vermelden dat degenen die ervoor kiezen in het buitengebied te komen wonen, bekend zijn met de reguliere en toegestane agrarische activiteiten en deze als zodanig ook accepteren.

2. Water, landschap en bodem

In het licht van de klimaatverandering neemt de kans op extremen in neerslag toe. Zowel teveel als te weinig neerslag. Dat heeft directe gevolgen voor de land- en tuinbouw. Omdat de gemeente vaak 'de buurman' is van de agrarische ondernemer, kan de opstelling van de gemeente van invloed zijn op het productievermogen van agrarische gronden. Overigens is het waterschap als eerste verantwoordelijk voor het waterbeheer in de regio. Maar binnen de beleidskaders van het waterschap kan de gemeente nadrukkelijk haar verantwoordelijkheid nemen.

2.1 Onze vragen aan de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught over water, landschap en bodem

- Hoe gaan we er in de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught voor zorgen dat het systeem van watergangen, greppels, vijvers, openbare ruimtes ingericht is op de toenemende weersextremen? En hoe gaan we maximaal gebruik maken van de toegenomen gemiddelde neerslag op jaarbasis? Denk aan "ontstening" van het openbaar gebied, zodat water beter in de grond kan infiltreren. Of tijdelijke ondergrondse wateropslag.
- Boeren zijn voor hun bedrijfsvoering afhankelijk van de beschikbaarheid van voldoende oppervlakte- en grondwater. Met name in de zomer; voor landbouwgewassen is dit het belangrijkste groeiseizoen. Hoe kunnen de gemeentes en het waterschap hen daarbij helpen?
- Boeren en andere waterbeheerders doen veel om zoveel mogelijk (regen)water vast te houden. Hoe kunnen we er gezamenlijk voor zorgen dat hierdoor geen wateroverlast ontstaat tijdens neerslagrijke periodes?
- Hoe kunnen wij als agrariërs bijdragen aan de biodiversiteit en hoe kan de gemeente dat faciliteren?

2.2 Ontwikkelingen binnen thema water, landschap en bodem

Watertekort

Het beste voorbeeld is de mogelijkheid voor het vasthouden van water in watergangen. Weliswaar is het waterschap de beheerder van het grond- en oppervlaktewater, maar minder dan 10% is daadwerkelijk in onderhoud bij het waterschap. Vooral de kleinere watergangen (de zogenoemde B- en C-watergangen) en greppels zijn in onderhoud bij de naastliggende grondgebruiker. Vaak is dat de gemeente, bijvoorbeeld als wegbeheerder of als beheerder van sportvelden en openbaar groen. Juist deze kleinere watergangen lenen zich uitstekend om regenwater vast te houden in het gebied, zodat het kan worden toegevoegd aan het grondwater en de verdroging wordt verminderd. Dat kan via maatregelen als de aanleg van stuwtjes, schotten, verhoogde duikers etc. Vaak geeft het waterschap hiervoor een financiële ondersteuning. De keuze van de maatregelen komt het meest tot zijn recht als die qua soort en locatie wordt afgestemd met de naastliggende agrariërs. De ZLTO-afdeling wordt hier graag bij betrokken. Vanwege het vaker voorkomen van lange droge periodes neemt de behoefte aan wateropslag toe in de land- en tuinbouw. Eén van de oorzaken van verdroging is het

continu leegpompen van de tunnelbakken zoals bijvoorbeeld in Best. Dit staat natuurlijk lijnrecht tegenover de inspanningen om het grondwater te verhogen. We willen dat de gemeente hier rekening mee houdt bij het aanleggen van toekomstige tunnelbakken.

Geautomatiseerde stuw

Bron: Waterschap Aa en Maas

Wateroverlast

In periodes van hevige neerslag hebben riooloverstorten de functie om het gemeentelijk rioolstelsel in de bebouwde kom te ontlasten. Het overtollige water wordt veelal geloosd in het agrarisch gebied, aan de rand van de bebouwde kom. Zeker wanneer de ontvangende sloten een beperkte capaciteit hebben, heeft dat overstroming tot gevolg van aangrenzende landbouwgronden. Vaak heeft dat water een slechte kwaliteit, waardoor vervuilende stoffen achterblijven op landbouwgrond of zich hechten aan de gewassen. In het kader van voedselveiligheid en (in geval van grasland) diergezondheid is dat ongewenst: de ervaring leert dat dit tot enorme financiële schades kan leiden. Onze oproep is daarom om het rioolstelsel zodanig te dimensioneren dat riooloverstorten zo min mogelijk gebruikt behoeven te worden. Op termijn moeten we streven naar het volledig ontkoppelen van het riool waardoor de overstorten hun functie verliezen. Daarnaast moet in overleg met het waterschap het ontvangende slotenstelsel voldoende capaciteit hebben.

Beregening

De afgelopen jaren zijn er een aantal lange droge periodes geweest in de zomermaanden met als resultaat tegenvallende oogsten. In verband met de klimaatverandering verwacht men dat deze trend zich voortzet. Om dit te voorkomen is de mogelijkheid om percelen te beregenen een noodzaak.

Beregening heeft naast goede oogsten van de gewassen ook nog andere positieve resultaten:

- Water is van belang voor de biodiversiteit. Zo hebben bijvoorbeeld weidevogels water nodig om te drinken en ze eten vooral regenwormen die alleen in vochtige grond aanwezig zijn.
- Met een (kunstmatige) bui regen nemen planten eerder en gemakkelijker meststoffen op. Ze blijven dan niet in de grond zitten om op enig moment uit te spoelen naar het grondwater of oppervlaktewater.

- In het verleden is onderzoek gedaan naar het effect van het verdunnen van mest met water op de vervluchtiging van stikstof in de vorm van ammoniak (dus emissie via de lucht).
Bij verdunning van 1:2 (water: mest) vervluchtigt 30-40% minder ammoniak ten opzichte van niet-verdunnen. Emissie die niet ontstaat, kan ook niet neerdalen op nabij gelegen natuurgebieden.
- Met name voor grasland geldt dat beregening ook belangrijk is om de zode na de zodebemesting weer te laten herstellen. De sleuf die er in getrokken wordt, doorbreekt het wortelstelsel; een snelle hergroei is belangrijk om onkruidgroei te voorkomen. Teveel onkruid leidt eerder tot chemische gewasbescherming en/of het scheuren van grasland. Dat is ongewenst.

Naast beregening zijn er ontwikkelingen op het gebied van druppelirrigatie en peilgestuurde drainage waardoor er bespaard kan worden op de hoeveelheid water.

Landschap

Agrariërs zijn in staat om natuur te ontwikkelen en beheren wanneer zij hier de ruimte en een passende vergoeding voor krijgen. Bijvoorbeeld bij het meer grondgebonden maken van veehouderijbedrijven. Agrariërs kunnen natuurontwikkeling en -beheer vaak voor gunstigere tarieven uitvoeren dan natuurbeherende organisaties dit kunnen. Gemeenten zijn aan zet om deze ruimte te creëren bij ontwikkeling en beheer van het NatuurNetwerk.

Hooien in het Dynamisch Beekdal van de Aa

Een goede landschappelijke inpassing van bedrijfsgebouwen en bepaalde voorzieningen is wenselijk. De eisen en kosten voor het realiseren van de landschappelijke inpassing moeten echter wel proportioneel zijn in relatie tot de betreffende ontwikkeling en functioneel aansluiten bij de voorgenomen activiteit.

Bodem

Sommige gemeentes hebben landbouwgrond in eigendom. De laatste jaren lijkt er een trend te zijn dat deze grond wordt verpacht aan de hoogstbiedende. Dit met als doel om bij te dragen aan de gemeentelijke begroting. Een hoge pachtprijs heeft echter als nadeel dat de grondgebruiker het maximale van de grond wil halen met zo min mogelijk input. Dat kan leiden tot verkeerde grondbewerking (te zware apparatuur, waardoor de ondergrond verdicht) en tot het nalaten van het geven van onderhoudsbemesting. Wanneer dit jaren achtereen doorgaat, ontstaat rooibouw op de grond.

ZLTO is enkele jaren geleden het project BodemUP gestart, met op dit moment ongeveer 1000 deelnemers. In dat project worden boeren door ZLTO begeleid in zorgvuldig bodembeheer op de thema's fysische, biologische en chemische bodemkwaliteit.

Ook de gemeentes kunnen agrariërs stimuleren tot duurzaam bodembeheer. Hierbij kun je denken aan niet de maximale pachtprijs willen behalen, maar meer te kijken wat de betreffende ondernemer qua tijd en geld steekt in de verbetering van de bodemkwaliteit. Wellicht ten overvloede: wanneer de grondgebruiker de zekerheid heeft dat hij de grond gedurende een langere periode in gebruik kan hebben (in plaats van slechts één jaar), verhoogt dat de bereidheid van de boer tot zorgvuldiger bodembeheer.

2.3 Visie van ZLTO-afdeling Dommel en Aa op water, landschap en bodem

2.3.1 Gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught

- Het gemeentelijk beleid betreft drainage (en dan met name de peilgestuurde drainage) zou moeten aansluiten op het beleid van de waterschappen in het gebied. Peilgestuurde drainage wordt steeds vaker in de landbouw en ook in de boomteelt toegepast om het (grond)water langer in de bodem van percelen vast te houden. Deze ontwikkeling wordt door de waterschappen zelfs gestimuleerd.
- We vinden dat de gemeentes en het waterschap moeten proberen om water langer vast te houden in hun watergangen. Dit graag in combinatie met de lokale agrariërs die het peil kunnen beheren.
- Gemeentes zouden toestemming moeten verlenen om opslag van water (bassins/natuurlijk gegraven bassins) buiten het bouwblok te plaatsen, ook als een gegraven bassin boven maaiveld uitkomt. Hierdoor zouden akker- en tuinbouwbedrijven het (drainage)water op kunnen slaan in periode van overvloedige neerslag en weer kunnen gebruiken in periode van droogte. Hiervoor is ook samenwerking/toestemming nodig van de waterschappen.
- Het is een goede zaak dat op steeds meer plaatsen schoon hemelwater niet via het riool wordt afgevoerd. Het is wel zaak om een manier te vinden burgers er blijvend op te attenderen dat dit water ook zuiver moet blijven, dus bijvoorbeeld geen auto wassen op de oprit of gebruik van onkruidbestrijdingsmiddel op de stoep. Bij nieuwbouwwijken zou ook kritischer naar dakbedekking en goten gekeken moeten worden. Het gebruik van bijvoorbeeld zink kan door corrosie zorgen voor verhoogde gehalten in het oppervlaktewater.
- Een goede landschappelijke inpassing van bedrijfsgebouwen wordt vaak gewenst. Het snoeihout wat vrijkomt bij het onderhoud hiervan mag nu nog onder voorwaarden worden opgestookt. Dit zorgt echter in enkele gevallen ook voor overlast en voor CO² uitstoot. Mogelijk dat hiervoor gekeken kan worden naar een duurzamere oplossing.

- We verzoeken de gemeentes om hun bomen beter te snoeien en zowel aan de wegkant als aan de kant van de wei/akker. Ook de bomen zijn daarbij gebaat. Overhangende takken geven veel productiederving, maken het land bewerken lastig en bladafval is in consumptiegewassen en veevoer een groot probleem.
- Zoals eerder vermeld investeert een pachter bij een eenjarig contract niet veel in de bodem zodat de grond op den duur "verarmt". Hierdoor heeft die grond ook minder waterbergend vermogen.
- Brabant wil 40 miljoen bomen gaan planten om ontbossing tegen te gaan. Met het project 'Plan Boom' dragen de Brabantse Milieufederatie, Brabants Landschap en IVN Brabant hier aan bij. De komende 4 jaar worden er met dit landelijke project 10 miljoen bomen in tuinen, bermen, plantsoenen, parken, bedrijventerreinen en in het buitengebied in heel Nederland. We willen de gemeente verzoeken om ervoor te zorgen dat deze niet (dicht) op de toch al steeds schaarser wordende landbouwgrond worden geplant.
- Het grondwaterverbruik van bossen is veel hoger dan van grasland of bouwland. Alterra heeft dit in 2000 in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij onderzocht². Dit wordt nooit benoemd maar het aanleggen van meer bos zal grote effecten hebben op de waterhuishouding.
- De gemeente zou particulieren erop moeten aanspreken dat ze hun bomen regelmatig snoeien zodat de wegen begaanbaar blijven voor landbouwverkeer. Hiervoor moet beleid met bijvoorbeeld verordeningen komen.
- Er wordt weleens beweerd dat de land- en tuinbouw de bodem uitput. Dat is niet het geval. We stellen voor om een keer een presentatie te geven bij de gemeentes om dit toe te lichten.

2.3.2 Gemeente Boxtel

- De Boxtelse beekdalen die vaak ook goede en productieve landbouwgronden zijn, worden al decennia gebruikt door agrariërs. Door de afname van beschikbare landbouwgronden is de druk hierop alleen maar groter geworden. We vinden dat laag gelegen percelen landbouwgrond in beekdalen in ieder geval beschikbaar moeten blijven voor de land- en tuinbouw.
- Er zouden meer stuwen moeten komen en het zou mogelijk gemaakt moeten worden meer stuwen in eigen beheer te bedienen zodat de boeren snel kunnen inspelen op extreme weersomstandigheden. Water moet zo lang mogelijk in het gebied vastgehouden kunnen worden en overtollig water moet bij dreigende schade ook tijdig afgevoerd kunnen worden.
- Bij het beleid van sloten maaien en onderhoud van sloten en duikers zou de gemeente (al dan niet in overleg met ZLTO) moeten bekijken wat belangrijke en minder belangrijke watergangen zijn en hierop het onderhoud aanpassen. Dit zou voor de uitvoerende aannemers ook duidelijk digitaal op kaart moeten staan.

---

² Het rapport "Het waterverbruik van bossen in Nederland" vindt u op http://www.climatexchange.nl/projects/boshydrologie/Waterverbruik_Bossen.pdf

2.3.3 Gemeente Sint-Michielsgestel

- Rond attentiegebieden zouden geen strengere regels moeten komen en geen vergunningen voor beregening ingetrokken moeten worden.
- Voor het onderhoud van watergangen sluit het waterschap tegenwoordig een contract van 3 jaar af met de loonwerker die voor het laagste bedrag inschrijft. Vaak komen die bedrijven niet uit de buurt en kennen de regio en de aangelanden niet. De ervaring van de afgelopen jaren leert dat de huidige loonwerker geen contactgegevens registreert van de aangelanden. Bovendien worden de werkzaamheden niet uitgevoerd zoals opgedragen. Hierover hebben we contact gehad met het waterschap. Het zou beter zijn om lokaal aan te besteden en met een loonwerker in zee te gaan die gegevens over gronden en aangelanden goed geregistreerd heeft en contact houdt met de aangelanden. Bovendien heeft lokale aanbesteding een lagere milieubelasting gezien de loonwerker niet ver hoeft te rijden om op de plaats van bestemming te komen.
- Er zijn nu gebieden die verdrogen waar vroeger veel minder droogte was. Een voorbeeld daarvan is het gebied tussen de Runweg en de Hasseltsedijk in Berlicum. De stuw in het Aaveld is weggehaald. Volgens ons is dat een belangrijke oorzaak. Kan het waterschap ervoor zorgen dat er een stuw of dam terugkomt in de Aa in het betreffende gebied?

2.3.4 Gemeente Vught

- Er vindt nu waterberging plaats op goede landbouwgrond. Dat moet volgens ons anders kunnen. Het komt sowieso niet vaak voor dat er noodzaak is voor waterberging en we zouden het graag op andere grond zien.
- Op veel plaatsen is het nu nog verplicht om archeologisch onderzoek te doen vooraf aan het uitvoeren van werkzaamheden in de bodem onder een bepaalde diepte. De omgevingswet heeft ook als doel de regeldruk te verminderen. Onze ervaring is dat bij archeologisch onderzoek de trefkans meestal heel klein is, omdat in deze gebieden veelal in het verleden een ruilverkaveling is geweest waarbij de gronden vaak nog dieper zijn bewerkt of omgeploegd. We willen dat het beleid zo gewijzigd wordt dat er alleen onderzoek hoeft worden gedaan als de trefkans reëel is.

3. Arbeid, personeel en huisvesting

3.1 Onze vragen aan de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught over arbeid, personeel en huisvesting

Hoe kunnen de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught bijdragen aan:

- De beschikbaarheid van gemotiveerd en gekwalificeerd personeel?
- Voldoende huisvesting van voldoende kwaliteit voor arbeidsmigranten of buitenlandse seizoenarbeiders?

3.2 Ontwikkelingen binnen thema arbeid, personeel en huisvesting

De zorg om het beschikbaar hebben van voldoende en gekwalificeerd personeel neemt toe in de fruitteelt, (glas)tuinbouw, akkerbouw en veehouderij. In de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught speelt dit vooral in de plantaardige sectoren. Het huidige tekort aan laaggeschoolde arbeid wordt ingevuld door arbeidsmigranten, hoofdzakelijk uit Oost-Europa.

De huisvesting van arbeidsmigranten blijft aandacht vragen. We vinden het belangrijk dat er kwalitatief goede huisvesting is. LTO Nederland heeft daarom het keurmerk Agrarisch Keurmerk Flexwonen (AKF)³ voor betere huisvesting van seizoenarbeiders ontwikkeld. Er moet voldoende aanbod van betaalbare passende huisvesting zijn.

Voor het steken van asperges zijn seizoensarbeiders nodig.

---

³ Meer weten over het keurmerk Agrarisch Keurmerk Flexwonen?
Zie: <https://werkgeverslijn.nl/flexwonen>

3.3 Visie van ZLTO-afdeling Dommel en Aa op arbeid, personeel en huisvesting

3.3.1 Gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught

- Wij vinden dat huisvesting voor arbeidsmigranten welke voldoet aan de richtlijnen van het AKF - of eventueel SNF(Stichting Normering Flexwonen)- ook kleinschalig mogelijk moet zijn op agrarische bedrijven voor eigen medewerkers. Er is dan een goede sociale controle waardoor er weinig overlast ontstaat. Daarnaast is er voor deze medewerkers dan geen huisvesting nodig in reguliere woonhuizen en dat is gezien de toch al krappe woningmarkt gunstig. Bovendien houdt men een betere binding met de arbeidsmigranten. Ervaring leert dat grootschalige opvang eerder leidt tot criminaliteit.
- In geval van woonruimte voor seizoensarbeiders op agrarische bedrijven zou de woonruimte buiten het seizoen verhuurd moeten kunnen worden aan anderen om de investering in de woonruimte rendabel te maken.
- Buurgemeente Oisterwijk -en met name de kern Haaren- telt een aanzienlijk aantal agrarisch ondernemers. Een groot deel van hen maakt permanent en/of tijdelijk gebruik van de inzet van arbeidsmigranten. Veel ondernemers willen graag meer mogelijkheden om kwalitatief goede huisvesting op het eigen erf te organiseren. Daarnaast is er de wens om het bestaande agrarisch huisvestingsaanbod efficiënter te benutten door de beschikbare 'lege bedden' tijdens het laagseizoen van de ene ondernemer te kunnen matchen met de behoefte van andere ondernemer in het hoogseizoen. Meer huisvesting op het agrarisch erf verlicht daarnaast de druk op woonwijken. Gemeente Oisterwijk heeft een beleidskader voor huisvesting van arbeidsmigranten opgesteld die sinds 26-11-2021 geldig is. We willen u wijzen op onderstaande onderdeel van dit beleidskader wat u mogelijk kunt gebruiken bij het opstellen van een dergelijk beleidskader voor de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught.

- "1. De te huisvesten doelgroep bestaat uit (circulaire) shortstay-arbeidsmigranten. Dat wil zeggen: arbeidsmigranten mogen maximaal 1 jaar aaneengesloten gebruik maken van deze huisvesting. Anders verandert 'verblijven' in 'wonen' en dat is niet in overeenstemming met het bestemmingsplan. Na een onderbreking mogen zij desgewenst hiervan opnieuw gebruik maken;*
- 2. In de huisvestingsvoorzieningen worden primair werknemers gehuisvest die bij het bedrijf werkzaam zijn. Het kan hierbij ook gaan om de huisvesting van werknemers die op een andere vestigingslocatie van het bedrijf werkzaam zijn. Deze andere locatie dient wel in de gemeente te liggen;*
- 3. De huisvestingsvoorzieningen worden zoveel mogelijk gerealiseerd binnen of aansluitend aan het (agrarisch) bouwvlak waaronder eventuele vrijgekomen agrarische bebouwing (VAB)*
- 4. De initiatiefnemer dient zijn arbeidsbehoefte te onderbouwen. Het maximum aantal te huisvesten arbeidsmigranten is gelijk aan het maximum aantal werknemers tijdens de seizoenspiek. Een agrarisch bedrijf met meerdere percelen naast elkaar mag daarbij geen cumulatie toepassen. Genoemd maximum geldt tevens voor een mogelijke combinatie van tijdelijke en permanente huisvestingsvoorzieningen;*
- 5. Tijdens het laagseizoen mag een agrarisch ondernemer zijn beschikbare 'lege bedden' tijdelijk aanbieden aan collega agrarisch ondernemers uit de gemeente. De verblijfsbieder verwerkt dit in het nachtregister;*

6. De huisvesting dient te allen tijde ondergeschikt te blijven aan de agrarische bedrijfsvoering.

7. Tijdelijke woonvoorzieningen (als toercaravans en portocabins) moeten aan de normen van het AKF voldoen. Hierin staat ook de termijn opgenomen waarin deze voorzieningen mogen worden gebruikt.”

4. Gezondheid

4.1 Onze vragen aan de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught over gezondheid

- Het voldoen aan de eisen voor diergezondheid en (brand)veiligheid vraagt om meer ruimte in en rondom stallen. Ondernemers moeten voldoende ontwikkelingsruimte hebben of hun huidige bedrijven voldoende kunnen aanpassen om aan de wettelijke voorwaardes te kunnen blijven voldoen. Hoe kunnen de gemeentes dit faciliteren?
- De trend leeft om steeds meer productiedieren buiten te gaan houden. Hoe gaan de gemeentes daarmee om qua diergezondheid en risico's op interactie met wild?
- Hoe zien de gemeentes hun rol als het gaat om een zoönose?

4.2 Ontwikkelingen binnen thema gezondheid

De maatschappelijke acceptatie van de landbouw (*licence to produce*) komt niet alleen tot uiting in eisen die over de producten gaan, maar ook in de bedrijfsvoering zelf. Omwonenden en andere medegebruikers van het landelijk gebied reageren daar steeds meer op en willen meer inspraak in de productiewijze. Rust, ruimte en het groene karakter van het landelijk gebied zijn voor deze groepen belangrijke kernwaarden. Het landelijk gebied is niet alleen voorbestemd als productieruimte voor landbouw.

De schaalvergroting van agrarische gebouwen leidt vaak tot bezwaren van omwonenden. Deze wensen geen grote industrieel ogende schuren in hun 'achtertuin'. Steeds vaker maakt men zich ongerust over de risico's voor de volksgezondheid. Naast dierziekten, kunnen fijnstof en geurhinder zorgen voor ongerustheid en (gezondheids)klachten bij omwonenden.

De Nederlandse veehouderij zorgt dat consumenten in binnen- en buitenland kunnen genieten van goed, gezond en veilig vlees, zuivel en eieren. Dat doet ze volgens de hoogste standaarden. De producten voldoen aan de Nederlandse wettelijke eisen voor voedselveiligheid die tot de strengste van de wereld horen. Gezonde dieren staan aan de basis van veilig voedsel. Gezonde dieren leven langer, kennen een hoger niveau van dierenwelzijn en hebben weinig tot geen antibiotica nodig. Een boer is intrinsiek gemotiveerd om een hoog niveau van diergezondheid na te streven. Niet alleen omdat de dieren dan beter presteren, maar juist ook omdat boeren graag zien dat het goed gaat met hun dieren. Door hun kennis, ervaring en geholpen door telkens nieuwe (wetenschappelijke) inzichten zijn zij daartoe in staat.

Transparantie is van groot belang: het zichtbaar maken van de wijze waarop boeren zorgen voor diergezondheid en de dilemma's en de beperkingen waar zij dan tegen aan lopen. Zo leiden maatschappelijke eisen op het gebied van dierenwelzijn en omgeving soms tot uitdagingen met betrekking tot diergezondheid. Ook andere ontwikkelingen, zoals het toenemend aantal in het wild levende dieren, leiden tot (nieuwe) risico's voor de diergezondheid. Aan de andere kant zijn er kritische vragen over de invloed van de veehouderijssystemen op de humane gezondheid. Een samenhangende en integrale aanpak is dan van wezenlijk belang. Preventie is van groot belang bij het gezond houden van dieren. Dit start al rond de geboorte: gezondheid (en welzijn) van een drachtig dier en vervolgens de zorg voor jonge dieren zal hen ook het verdere leven weerbaar maken. Daarnaast betekent preventie dat dieren weerbaar moeten zijn, dat besmetting vanuit de natuur of via mensen moet worden voorkomen en dat het diergezondheidsmanagement en bijbehorende hygiëne op de boerderij op orde is.

In toenemende mate is er kritiek op de veehouderij in Nederland, o.a. vanwege de gezondheidseffecten die het zou hebben op omwonenden. Hierbij wordt bijvoorbeeld gewezen op vermeende gezondheidsrisico's. Boeren en tuinders voelen verantwoordelijkheid om te zorgen voor een gezond platteland. Dit kan alleen op basis van goed onderbouwde en feitelijke informatie. Uit verschillende onderzoeken die zijn uitgevoerd door VGO (Veehouderij en Gezondheid van Omwonenden) waarvan in 2016 en 2017 rapporten zijn verschenen, bleek dat omwonenden van veehouderijbedrijven minder vaak last hebben van allergieën en dat er geen verschil is gevonden in risico's op het verkrijgen van een zoönose tussen omwonenden van een boerderij en mensen die niet dicht bij een boerderij wonen. Wel werd in het onderzoek geconcludeerd dat omwonenden bij sterke concentraties van agrarische bedrijven met kippen of varkens een verhoogde kans hebben op aandoeningen aan de luchtwegen. Dit waarschijnlijk als gevolg van een hogere concentratie fijnstof. Voor de betreffende sectoren was dit aanleiding om te investeren in de reductie van fijnstof. Daarnaast is er soms sprake van geuroverlast. Waar dit speelt is ZLTO, in samenwerking met de betreffende veehouder, altijd bereid het gesprek aan te gaan om te kijken of er mogelijkheden zijn om de overlast te voorkomen. Daarom werken alle dierlijke sectoren aan het terugdringen van emissies. Door toegenomen eisen op het gebied van welzijn, kan het zijn dat bedrijven extra ontwikkelingsruimte nodig hebben (bijv. meer bouwvlak of meer m² bouwen). Daardoor komt er ruimte om minder dieren per m² gebouw te houden.

4.3 Visie van ZLTO-afdeling Dommel en Aa op gezondheid

4.3.1 Gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught

- Burgers laten nog vaak hun honden los in de wei. Ze zijn zich vaak niet bewust van de ziekte Neospora die mede daardoor kan ontstaan onder vee. Neospora is een parasiet die honden bij zich kunnen dragen. Via uitwerpselen van honden in de wei komt het in het voer van koeien terecht. Neospora is een van de belangrijkste besmettelijke oorzaken van verwerpen(vroeggeboortes) bij koeien. We zouden graag zien dat dit onder de aandacht wordt gebracht op de websites van de gemeentes en regelmatig opgenomen wordt in gemeentelijke berichten in de lokale bladen. Het is wenselijk dat ook in het buitengebied de honden worden aangelijnd en dat daar de hondenpoep wordt opgeruimd.

Waarschuwbord bij wei voor hondeneigenaren met betrekking tot Neospora
Bron: Gezondheidsdienst

- Er wordt ook nog veel afval zoals blikjes in de wei gegooid wat ernstige verwondingen bij vee kan opleveren. We willen de gemeentes vragen ook dat onder de aandacht te brengen bij de burgers.
- Er bestaat veel emotie en een lage acceptatiegraad bij burgers wat betreft de relatie tussen land- en tuinbouw en de gezondheid van de mensen. Het is belangrijk dat gemeentes zich bij vergunningverlening laten leiden door feiten en zich niet laten meeslepen in emoties.

5. Energie en infrastructuur

5.1 Onze vragen aan de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught over energie en infrastructuur

- Hoe wordt de zonneladder lokaal ingevuld en getoetst?
- Zijn de gemeentes bereid om goede landbouwlocaties en -gebieden te beschermen tegen andersoortige ontwikkelingen zoals zonneparken?
- Delen de gemeentes de visie dat behoud en concretiseren van een goed toekomstige landbouwstructuur een eerste uitgangspunt is bij de nadere invulling van de lokale energietransitie?
- Hoe gaan de gemeentes zorgen dat behoud en concretisering van een goede toekomstig landbouwstructuur door de uitvoering en invulling van de RES niet in de knel komt?
- Hoe kan ruimte geboden worden (via vergunningen, bouwblokken, VABs e.d.) aan innovaties rondom technieken en toepassingen van nieuwe duurzame energie-initiatieven? Bijvoorbeeld zonnepanelen op teeltondersteunende voorzieningen, toepassing kleine windmolens en energieopslag? Deze voorbeelden vragen om aanpassingen van beleid bouwblokken, vergunningen e.d.
- Hoe gaan de gemeentes lokale participatie van de energie-initiatieven stimuleren (o.a. boer-burger). Heeft u als gemeente hier een visie over?
- Zijn de gemeentes bereid om eisen as-/tiphoogte van kleine windmolens te verruimen om zo toepassing van kleine windmolens te stimuleren?

5.2 Ontwikkelingen binnen thema energie en infrastructuur

Energie

Op dit moment produceert 1 op de 3 agrariërs al duurzame energie, waarvan het overgrote deel door zonnepanelen op de daken van bedrijfsgebouwen. De sector gaat steeds meer naar de rol van energieleverancier (zowel individueel als collectief). Dit wordt integraal onderdeel van het bedrijf. Daarnaast worden de bedrijven steeds meer energieneutraal. Toepassingen van zonne-energie, windenergie, benutten van aardwarmte, energiebesparing en benutten van restwarmte zijn bronnen die integraal in de toekomstige bedrijven meegenomen worden. De agrarische sector is in Nederland al voor meer dan 80% zelfvoorzienend op het gebied van energie volgens het RVO. Voor energieproductie zijn er diverse kansen en mogelijkheden voor de agrarische sector om lokaal en/of op bedrijfsniveau energie te produceren.

Ontwikkeling zonnedaken

Zonnedaken zijn nog steeds financieel interessant voor agrariërs. Er zijn wel enkele obstakels zoals het op korte termijn vervallen van de salderingsregeling, aanpassing van de zgn. postcoderegeling en de SDE++ regeling die in de nabije toekomst lagere vergoedingen gaat uitkeren. Deze ontwikkelingen werken schaalvergroting (grotere dakoppervlakten en/of zonnevelden) in de hand. Een andere bepalende factor is de netwerkbeschikbaarheid en de steeds hoger wordende aansluitkosten. Een integraal (zonne)dak wat goed geïsoleerd is, wordt steeds meer gemeengoed. Verwijdering van asbest kan juist versneld worden door toepassing van zonnedaken. Een gemiddeld zonnedak van 1000 m² levert ongeveer een stroomhoeveelheid op wat overeenkomt met een verbruik voor 45 huishoudens.

Ontwikkeling kleine windmolens

In windrijke gemeentes kunnen kleine windmolens (ashoogte tot 30 meter) interessant zijn. Juist in combinatie met een zonnestroominstallatie op het dak biedt het de mogelijkheid, vooral bij melkveehouderijbedrijven, om energieneutraal te worden. Daarnaast ontlast deze combinatie het elektriciteitsnetwerk, omdat geen netverzwaring nodig is en de bedrijven zelfvoorzienend worden. Afhankelijk van type en windbeschikbaarheid is de productie 35.000 tot 100.000 kWh/jaar wat overeenkomt met het verbruik voor 10 tot 35 huishoudens. De gemeente heeft lokaal de mogelijkheid om vergunningen te verlenen en toestemming te geven voor een hogere ashoogte (meer dan 22 meter).

Ontwikkeling zonnevelden

Door de uitwerking van de RES en de nog gunstige SDE-regeling is de businesscase voor zonnevelden goed. De agrarische sector ziet dit als een bedreiging als dit ten koste gaat van de beschikbaarheid van goede landbouwgronden en ook door de achteruitgang van goede landbouwstructuur.

ZLTO blijft van mening dat zonnepanelen op daken thuishoren en niet op landbouwgrond.

Ontwikkeling windenergie (grote turbines)

In de RES-plannen zijn steeds meer zoekgebieden voor windturbines opgenomen. Bij realisatie van een windpark is het ook interessant om in hetzelfde gebied zonnepanelen te plannen in verband met de benutting van het netwerk en netwerkbeschikbaarheid. Realisatie van windprojecten vindt vooral plaats door projectontwikkelaars. Uitdaging is om lokaal draagvlak, lokaal verdienmodel en lokale samenwerking te organiseren om zo lokaal voordeel te halen. Windturbines op land worden steeds groter. 5MW of nog groter aan opgesteld vermogen/turbine is al geen uitzondering meer. Dan hebben we het over molens met tiphoogte hoger dan 200 meter welke per molen voor 4000 of meer huishoudens stroom kunnen leveren.

Lokale energiebeschikbaarheid wordt steeds bepalender voor bedrijven door verhoging energiebelasting

In de nabije toekomst gaan grootverbruikers (bedrijven met meer dan 100.000 kWh stroomverbruik) meer energiebelasting en ODE betalen. Voor deze bedrijven wordt het steeds interessanter om zelf de stroomproductie te gaan regelen. Lokale duurzame energieproductie kan weleens bepalend gaan worden voor de vestiging van bedrijven.

Netwerkbeschikbaarheid wordt steeds bepalender en gaat ook steeds meer sturend worden voor energieopslag en directe benutting van opgewekte energie op locatie of lokaal.

Door de vele energie-initiatieven en de grote opgaves uit de RES-plannen lopen de elektriciteitsnetten vol. Netwerkbeschikbaarheid is erg bepalend, zowel lokaal als regionaal, voor de kansen en mogelijkheden voor de energietransitie. Daarnaast gaat energieopslag een deel van dit knelpunt wellicht ondervangen.

Wegen

Schaalvergroting leidt tot inzet van grotere machines en meer transport over de openbare weg. Plattelandswegen zijn daar niet altijd op berekend en kunnen conflicteren met medeweggebruikers (bv. schoolgaande jeugd op de fiets). We willen als ZLTO met u kritisch kijken naar mogelijkheden zodat alle weggebruikers zich op een veilige manier kunnen verplaatsen.

5.3 Visie van ZLTO-afdeling Dommel en Aa op energie en infrastructuur

5.3.1 Gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught

- In het Klimaatakkoord is afgesproken dat de betrokken partijen eerst kijken of zonnepanelen op gebouwen gelegd kunnen worden. Daarna pas op ongebruikte terreinen in bebouwd gebied. Buiten de bebouwde kom gaat de voorkeur uit naar het combineren van functies. Bijvoorbeeld zonnepanelen op vuilnisbelten en in bermen van spoor- en autowegen. Deze voorkeursvolgorde heet de 'zonneladder'. De zonneladder moet voorkomen dat zonnepanelen op landbouw- en natuurgrond gelegd worden als dat niet nodig is.

Toch is het in de praktijk zo dat zonnepanelen steeds vaker worden geïnstalleerd op vruchtbare landbouwgrond, de zogenoemde zonneparken. De zonneladder wordt niet toegepast, want er zijn nog vele daken van huizen en bedrijfspanden die in aanmerking komen voor het plaatsen van zonnepanelen. Om op tijd aan de klimaatdoelen te voldoen worden zonneparken aangelegd. Dat zijn immers grote oppervlaktes en deze kunnen snel tot stand komen. Vruchtbare landbouwgrond gaat hierdoor verloren. Dat is door 2 redenen zeer onwenselijk: 1) Het is een feit dat de wereldbevolking groeit en er dus meer voedsel (lees landbouwgrond) nodig is 2) De oorlog in Oekraïne herinnert ons eraan dat een zekere mate van zelfvoorziening in voedsel belangrijk is.
- Er wordt nu gesuggereerd dat de grond van zonneparken na 20 jaar weer opnieuw gebruikt kan worden voor landbouw of natuur. In onze ogen is dat maar zeer de vraag en zou de grond na 20 jaar gebruikt te zijn voor zonneparken volledig geërodeerd kunnen zijn.

Gemeentes moeten de piekafgifte van regenwater wat op zonnepanelen (op een zonnepark) valt in beschouwing nemen. De neerslagintensiteit per bui neemt toe. De neerslag die op de zonnepanelen valt, komt op een klein stuk grond neer, terwijl onder het zonnepaneel de zaak verdroogt.

We roepen de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught dan ook op om dit zeker niet te vergeten en mee te nemen bij besluiten en akkoorden.
- Naar onze mening moet de politiek zich bezinnen en zich afvragen of de voor 2020 opgestelde Zonneladder en regels omtrent ruimtegebruik voor energieopwekking niet bijgesteld dienen te worden en terughoudend te zijn met tenders en vergunningen voor zonneparken op goede landbouwgronden.

Wij zouden dus graag zien dat de gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught (nog) meer energie steken in promoten, vergunnen en faciliteren van kleinschalige energieopwekking door slim ruimtegebruik (bijvoorbeeld in en rondom natuur) welke op korte termijn kan bijdragen aan de energietransitie.

- Daarnaast staat de techniek voor energieopwekking ook niet stil en is steeds meer mogelijk op een relatief kleine oppervlakte waardoor ook goede landbouwgrond gespaard kan worden.
- Ook zouden de gemeentes moeten kijken wat voor rol zij kunnen spelen in opslag van duurzame energie en bemiddeling hierin.

5.3.2 Gemeente Boxtel

- De verwachting nu (begin 2022) is dat er in de gemeente Boxtel pas rond 2031 extra capaciteit komt in het netwerk zodat opgewekte stroom door grootschalige zonnepaneleninstallaties pas dan aan het net geleverd kunnen worden. We willen de gemeente vragen te onderzoeken of zij of een externe partij een bepaalde HUB kan realiseren waarbij stroom rechtstreeks aan Boxtelse bedrijven geleverd kan worden. Ook moet er gezocht worden naar initiatieven en systemen waarbij stroom tijdelijk kan worden opgeslagen.
- Zodra er mogelijkheden voor opslag en/of er uitbreiding is in de capaciteit van het netwerk dienen grootschalige initiatieven op daken voorrang te krijgen op zonneparken op goede landbouwgrond.
- Vergunningen voor zonnenvelden worden waarschijnlijk afgegeven als tijdelijke vergunningen (10-15-20 jaar). Wij vinden dat deze grond in principe beschikbaar moet blijven als landbouwgrond en mogelijk nieuw gevormde natuur mag niet als zodanig een status krijgen en dient na afloop van de vergunning verwijderd te worden.
- Een ontsluitingsweg van De Lang Spier naar Boxtel-Noord is wenselijk.
- Zoals we in mei 2017 reeds aangegeven hebben door middel van een brief aan het college van de gemeente Boxtel met betrekking tot de verbindingsweg Ladonk – Kapelweg (VLK), pleiten wij ervoor om eerst een bredere visie te ontwikkelen waarbij de mogelijkheden van een Noordelijke ontsluitingsweg/ Ringweg worden onderzocht. Dit zou de toekomstgericht alternatieve oplossing kunnen worden waarbij de Noord-Zuid-as ontlast kan worden en mooi op plannen voor woningbouw rondom de Oksel en verkeersontwikkelingen rondom Esch kunnen aansluiten. Ook komt hiermee voor de landbouw een veilige 2^e route om van Oost naar West te gaan.
- Op veel plekken in het buitengebied zijn de bermten slecht. Daar zijn grastegels wenselijk.
- Er komt steeds meer toerisme. We stellen voor een parkeerroute te maken.

5.3.3 Gemeente Sint-Michielsgestel

- We maken ons zorgen over de bereikbaarheid van onze bedrijven en gronden doordat sommige wegen moeilijk begaanbaar zijn voor landbouwvoertuigen, bijvoorbeeld de Hoogstraat in Berlicum. Het streven is om wegen in de bebouwde kom te mijden. Dit is echter niet altijd mogelijk of gaat gepaard met grote omrijroutes. Het is belangrijk dat er goede routes zijn voor het landbouwverkeer en dat die ook zijn ingericht voor zwaarder en breder verkeer.
- Aanpassingen van de breedte en maximum toegestane tonnage van de Dungense Brug hebben gevolgen voor de land- en tuinbouwbedrijven die er gebruik van moeten maken voor hun werkzaamheden. ZLTO Dommel en Aa heeft met de gemeente Den Bosch om de tafel gezeten. Dat heeft erin geresulteerd dat het maximum toegestane tonnage 40 ton wordt in plaats van de voorgenomen 35 ton

en we hebben ook overeenstemming bereikt over de breedte waardoor de meeste landbouwvoertuigen toch gebruik kunnen blijven maken van de brug. Om de brug vanuit het noorden recht te kunnen benaderen zijn er nog aanpassingen nodig.

- De gemeente zou de bereikbaarheid van B-wegen door landbouwverkeer kunnen verbeteren door beter te snoeien bijvoorbeeld aan het Laar en de Werstkant. En waarom worden de bomen alleen aan de wegkant gesnoeid en niet aan de kant van de wei of de akker? Aan de Heiblomsedijk in Middelrode is dat enkele jaren geleden wel gebeurd. Ook de bomen zijn daarbij gebaat. Overhangende takken geven veel productiederving, maken het land bewerken lastig en bladafval is in consumptiegewassen en veevoer een groot probleem.
- Ook is het wenselijk sommige wegen breder te maken of de berm te verbeteren. Aan de Loofaert en de Heiblomsedijk is dit de afgelopen jaren al gebeurd. Voor wegen zoals Beekveld, Veedijk en Koesteeg is dit wenselijk.
- Het zou zeer wenselijk zijn als de gemeente in overleg met de provincie het mogelijk zou maken om de N617 toegankelijk te maken voor landbouwverkeer. Door de kentekenregistratie van landbouwverkeer en de verhoging van de maximale snelheid afgelopen jaar zou dit mogelijk moeten zijn. Dit zorgt voor een aanzienlijke ontlasting van het verkeer in de bebouwde kom van Sint-Michielsgestel en Den Dungen.

5.3.4 Gemeente Vught

- Er zijn een aantal puinpaden (bijvoorbeeld op de Kruishoeveweg in Vught en (nabij) de Hoenderstraat te Helvoirt) moeilijk begaanbaar o.a. doordat water er niet weg kan. We stellen voor om de paden los te maken en opnieuw aan te leggen.
- Het is wenselijk betere ontsluitings- en verbindingswegen voor paarden te hebben.
- Het traject rond de ontwikkeling van de N65 heeft een grote impact op het gebied. Wij zijn van mening dat de ondernemers heel nauw betrokken moeten worden en er ook oog moet zijn voor de eventuele vervolgschade.

6. Samenwerking in het licht van de omgevingswet

Ondernemers maken individuele keuzes. De één kiest voor schaalvergroting om bijvoorbeeld in te spelen op marktontwikkelingen of een beter welzijn voor zijn/haar dieren te realiseren, de ander kiest voor verbreding door agrotourisme, zorg, huisverkoop, levering van energie of door andere vormen. ZLTO vindt het ontzettend belangrijk om de diversiteit van de agrarische structuur te behouden. Conventioneel, biologisch, recreatief, alle diverse vormen hebben waarde. We vragen de gemeente:

- Stimuleer ondernemerschap en zorg voor een vergelijkbare concurrentiepositie voor de bedrijven.
- Sluit de agrarische ondernemers niet op in een keurslijf van strakke en hard afgebakende regels. Geef ook, in de geest van de nieuwe Omgevingswet, experimenteerruimte en ondersteuning aan koplopers.
- Uitbreiding van agrarische bedrijven wordt steeds meer maatwerk. Geef ruimte voor inhoudelijk maatwerk, maar wees ook voorspelbaar in het proces. Dat klinkt tegenstrijdig maar dat is het in onze ogen niet. Voorspelbaarheid is in onze ogen; voer vooroverleg in met initiatiefnemers, geef de kansrijkheid aan en wees duidelijk over de voorwaarden, maar wees creatief en uitnodigend om samen met ondernemer tot oplossingen te komen.
- Het is de verantwoordelijkheid van de ondernemer om op een goede wijze om te gaan met de buurt. De buurt tijdig informeren over nieuwe ontwikkelingen of calamiteiten op het bedrijf is belangrijk. Ondernemers dienen aanspreekbaar te zijn als in de buurt overlast gevoeld wordt.
- Probeer onnodige kosten in procedures en voor onderbouwingen te voorkomen. Voor niet elke ontwikkeling is een uitgebreide procedure of een stapel aan onderzoeken nodig. Welk onderzoek is nu echt nodig voor de vergunningverlening? Probeer de proceduretijd en -kosten te beperken, zeker bij kleinere ontwikkelingen. We vinden het belangrijk dat bij een procedure een gesprek plaatsvindt tussen de gemeente en de ondernemer over de bereidheid van de gemeente om mee te werken en wat van beide partijen gevraagd wordt. Het is de verantwoordelijkheid van ondernemers om de procedure goed voor te bereiden en documenten volledig in te dienen.
Dit vraagt natuurlijk wel om voldoende ambtenaren die bekend zijn met de landbouw en verantwoordelijkheid durven te nemen.
- Ontwikkelingen in de markt of op het gebied van technologie gaan steeds sneller. Agrariërs moeten daarop in kunnen spelen. Zeker met de komst van Omgevingsplannen in plaats van Bestemmingsplannen (geen actualisatieplicht) is het nodig om binnen het Omgevingsbeleid te werken met kaders die ruimte bieden voor het faciliteren van ontwikkelingen die gewenst zijn, maar bij het opstellen van het plan niet waren voorzien.
- Maak meer ontwikkelingen "binnenplannen" mogelijk.
- Stel een agrarisch bedrijfscontactfunctionaris aan. Deze persoon kan de verbinding zijn tussen de gemeente en ondernemers.
- De land- en tuinbouw zorgt voor een moderne uitstraling in harmonie met het platteland. Een modern toekomstgericht agrarisch bedrijf past in zijn omgeving. Dat vereist een goede vormgeving van gebouwen en een zorgvuldige landschappelijke inpassing. Hieraan mag de gemeente eisen stellen. In ruil hiervoor krijgt de ondernemer de ruimte waardoor hij zijn toekomstplan kan realiseren.

Tot slot

ZLTO-afdeling Dommel en Aa vertrouwt erop dat deze visie op de toekomst van de land- en tuinbouw bijdraagt aan de totstandkoming van evenwichtig beleid en aan de groei van onze gemeentes Boxtel, Sint-Michielsgestel en Vught. Welvaart, welzijn en een goede toekomst zijn voor een groot deel afhankelijk van een aantrekkelijk en vitaal platteland. Boeren en tuinders voelen zich hier in hoge mate verantwoordelijk voor.

Visie land- en tuinbouw ZLTO Dommel en Aa

 @zltoonline

 @zlto

www.zlto.nl

© ZLTO

EEN DUURZAAM EVENWICHT

Versnellingsakkoord stikstofemissiereductie
2021 – 2030

Mei 2021

Introductie

In veel Natura 2000-gebieden worden op dit moment de natuurdoelen niet gehaald. Tegelijkertijd stranden momenteel veel projecten op een tekort aan ontwikkelruimte en ontbreekt het aan een wenkend perspectief voor de landbouw. Dit leidt tot een urgent probleem. Het Kabinet Rutte III heeft met de recent aangenomen Wet stikstofreductie en natuurverbetering (hierna: stikstofwet) de nodige maatregelen geïnitieerd om het realiseren van natuurdoelen binnen bereik te brengen en om ruimte te creëren voor economische ontwikkeling.

Wij zijn van mening dat de doelstelling in de stikstofwet onvoldoende stikstofruimte biedt om onszelf uit de crisis te investeren. De doelstellingen voor emissiereductie moeten sneller gerealiseerd worden. Extra maatregelen zijn nodig, zowel voor het creëren

van robuuste natuur, als voor het realiseren van ruimte om ontwikkeling in sectoren als bouw, verkeer, industrie en landbouw weer mogelijk te maken. De maatregelen moeten bovendien veel scherper worden ingebed in een gebiedsgerichte aanpak, waarbij kwetsbare natuur wordt beschermd en stikstofuitstoot wordt geminimaliseerd, door het versterken van natuurinclusieve landbouw en agrarisch natuurbeheer, en door meer innovatie (waaronder extensivering, het treffen van managementmaatregelen, het aanpassen van bemesten en mestopslag, het verhogen van de mate van weidegang en het realiseren van emissie-reducerende stalsystemen), en waarbij op langere termijn sprake is van emissievrije of -arme structurele activiteiten.

Versnellingsakkoord Stikstofemissiereductie

In dit versnellingsakkoord formuleren we daarom ons voorstel voor het versnellen van de stikstofemissiereductie in de periode 2021 – 2030. Op basis van dit voorstel richten wij onze inzet voor de periode tot 2030 op het versnellen van innovatie en verduurzaming, zodat de behoefte aan ontwikkelruimte afneemt in de tijd en de opbrengst van emissiereductie ten gunste van de natuur toeneemt in de tijd. Ofwel: zo snel mogelijk naar emissieloze mobiliteit, verduurzaming van de industrie, van de bouw- en de energiesector en naar een emissiearme landbouw. We presenteren hiermee een voorstel voor de aanpak van de stikstofproblematiek tot 2030 vanuit een perspectief op de lange termijn, waarin natuurdoelen worden gehaald conform de nationale en Europese verplichtingen (Vogel- en Habitatrichtlijn) en waarin economische ontwikkeling mogelijk is. Waarbij wij beseffen dat na 2030 verdere reductie nodig is, om een duurzaam evenwicht te bereiken tussen ecologie en economie.

Voor het realiseren van dit perspectief stellen we – gezien de afhankelijkheden van sectoren onderling en

de afhankelijkheid tussen sectoren en de natuur – een gezamenlijke aanpak voor, waarbij de inzet op de korte termijn is gericht op natuurherstel, versterking van de natuur en het realiseren van ontwikkelruimte. In de aanpak die wij voorstellen, is de juridische borging vormgegeven door de versnelling van de stikstofemissiereductie wettelijk te verankeren. Het is ons gezamenlijke belang dat dit akkoord wordt uitgevoerd.

De maatregelen die nodig zijn, vergen veel van ondernemers. Lang niet alle ondernemers hebben hiervoor de middelen. Sectoren kunnen dit niet eigenstandig oplossen. Met name in de landbouw moet perspectief geboden worden om de omslag te kunnen maken. Zonder voldoende financiële ondersteuning, kan dat niet gerealiseerd worden. Het is daarom nodig dat de overheid, natuurorganisaties en het bedrijfsleven samenwerken aan en investeren in een oplossing. Voor ons staat daarbij centraal dat natuurdoelen gehaald worden en dat we onszelf uit deze crisis investeren.

Doelstelling

Wij willen met dit akkoord werken aan het volgende hoofddoel:

Een duurzaam evenwicht tussen ecologie en economie, door:

1. Een versnelling aan te brengen ten opzichte van de stikstofwet en natuurdoelen gegarandeerd en sneller te halen. Om sneller emissiereductie te realiseren en de doelstelling uit de stikstofwet eerder te halen, stellen wij als doel de stikstofemissies in 2030 te reduceren met 40% (i.p.v. 26%).
2. Van de 177 mol/ha/jaar aan ruimte die gecreëerd wordt door daadwerkelijk gerealiseerde depositiereductie, een deel (117 mol) beschikbaar te stellen aan de natuur en een deel (60 mol) te benutten voor ontwikkelruimte voor industrie, verkeer, landbouw en andere sectoren. (Dit is aanvullend op de voorgenomen depositiereductie van 255 mol, economische ontwikkelruimte van 9 mol, en 11 mol voor legalisatie PAS-melders en andere knelgevallen.)
3. Via een goed verdienmodel met name ondernemers vanuit de landbouw perspectief te bieden, zodat ondernemen mogelijk blijft, en er voldoende emissiereductie plaatsvindt om ontwikkeling mogelijk te maken.
4. De juridische houdbaarheid te waarborgen, zodat emissiereductie, natuurherstel, natuurversterking en ontwikkeling daadwerkelijk kunnen plaatsvinden. Het pakket dat wij voorstellen, voegt versneld extra reductie toe ten opzichte van de stikstofwet, waardoor 60 mol beschikbaar komt voor ontwikkelruimte.

Benodigde investering

Het realiseren van deze doelstellingen vergt voor de periode van 2021 tot 2030 – aanvullend op de reeds beschikbaar gestelde middelen op basis van de aangenomen stikstofwet – een investering door het Rijk van minimaal € 1,7 miljard per jaar. Als onderdeel daarvan is een bedrag van € 0,44 miljard per jaar aan extra investering nodig voor het versneld realiseren van de natuurdoelen tot 2030. Van dit bedrag wordt € 0,33 miljard per jaar ingezet voor natuurinclusieve landbouw/agrarisch natuurbeheer in overgangszones van Natura 2000-gebieden en € 0,11 miljard wordt per jaar geïnvesteerd in meer robuuste natuur.

Algemene aanpak

De algemene aanpak om deze doelen te bereiken, ziet er op hoofdlijnen als volgt uit:

- A.** Natuurdoelen worden gerealiseerd door enerzijds tot 2030 € 0,44 miljard per jaar extra te investeren in natuurherstel en natuurversterking en anderzijds door de emissiereductiedoelen gegarandeerd en sneller te halen. De extra middelen worden geïnvesteerd in de aanvullende versterking van natuur, in natuurinclusieve landbouw en in minder droogtegevoelige grondwatersystemen.
- B.** De juridische houdbaarheid wordt vormgegeven door de doelstellingen wettelijk te verankeren met de gebiedsgerichte aanpak, door wettelijk vastgelegde reductiedoelen per sector en per gebied, goede governance, strakke regie, een duidelijk tijdpad, goede registratie en monitoring – en zo nodig bijsturing – en voldoende financiële middelen.

De daadwerkelijke juridische houdbaarheid zal blijken na verdere uitwerking in beleid en wet- en regelgeving, een op te stellen wetgevingsadvies door de Raad van State en eventuele uitspraken van een rechter. Wij adviseren de regering om zo snel mogelijk voorlichting te vragen aan de Afdeling advisering van de Raad van State over de juridische houdbaarheid van het pakket dat wij voorstellen.

De juridische waarborgen lichten we als volgt nader toe:

- a.** De gebiedsgerichte aanpak wordt – veel sterker dan nu – het instrument op basis waarvan de regie plaatsvindt. Wat nodig is per gebied om de natuurdoelen tijdig te halen, bepaalt welke maatregelen genomen moeten worden. Hierbij gaat het om het integreren van natuurherstel- en bronmaatregelen. Dit vergt een sterke regie van de provincies en het Rijk, met nauwe betrokkenheid van de relevante actoren. Provincies hebben de regie in het gebiedsproces. De provincies zorgen ervoor dat alle relevante spelers hierin participeren, als dragers van het gebiedsproces, en dat maatregelen zo snel als mogelijk uitgevoerd worden. Het Rijk borgt dat voldoende voortgang wordt geboekt, stelt financiële middelen ter beschikking, zorgt voor gelijke spelregels voor in te zetten instrumenten en borgt de nationale doelstelling voor versnelde emissiereductie (40% in 2030) naar provinciale doelstellingen voor emissiereductie. Voor het gebiedsgericht vertalen en operationeel maken van doelen, maatregelen en het tijdpad wordt zoveel mogelijk aangesloten bij reeds bestaande instrumentarium zoals een Natura 2000-beheerplan.

- b. De nationale en sectorale emissiereductiedoelen worden in een landelijke omgevingswaarde vastgelegd. Vanuit deze wettelijk geborgde doelen worden beleidsdoelen per gebied geformuleerd als uitgangspunt voor het gebiedsproces. De uitkomsten van dit proces, waaraan relevante partijen deelnemen, landen uiteindelijk in het beheerplan van het desbetreffende Natura 2000-gebied. De wijze waarop deze doelen worden behaald, wordt zoveel mogelijk overgelaten aan de desbetreffende sectoren en ondernemers. Ondernemerschap staat voorop. Sturing is gericht op het behalen van de doelen.
- c. De reductiedoelen die in een gebied bereikt moeten worden, moeten dit jaar nog nationaal worden vastgesteld, afhankelijk van de KDW en de overschrijding daarvan van het Natura 2000-gebied met een duidelijke tijdlijn. Daarbij merken we op dat de gebieden verschillende KDW's kennen voor verschillende habitattypen. De inzet is gericht op het efficiënt en effectief bereiken van de doelstelling om zoveel mogelijk hectares in Natura 2000-gebieden onder de KDW te krijgen. Naar aanleiding van de nationaal vastgestelde doelen per gebied, kunnen de provincies en alle stakeholders uit de aangewezen gebieden aan de slag met het gebiedsproces.
- d. De behoefte aan ontwikkelruimte wordt zo klein mogelijk gemaakt door verduurzaming.
- e. De gerealiseerde emissiereducties en de ontwikkelruimte worden vastgelegd in een nationaal, publiek en onafhankelijk stikstofregistratiesysteem dat ervoor zorgt dat eenduidige registratie plaatsvindt van alle emissie- en depositievermindering, zodat gemonitord kan worden of 1) de natuurdoelen voor de Natura 2000-gebieden tijdig gehaald worden, 2) de reductiedoelstellingen (nationaal, sectoraal en per gebied) gehaald worden en 3) de ruimte voor economische ontwikkeling "gedekt" is met daadwerkelijk realiserde reducties. Tevens wordt geregistreerd door welke sector en welk bedrijf inbreng wordt geleverd. Het vastleggen van de realisatie per sector is van belang om het behalen van de wettelijk vastgelegde doelen per sector te kunnen monitoren.
- f. Er komt een nationale, publieke stikstofbank die ervoor zorgt dat de ontwikkelruimte, die de bank uitsluitend ontvangt vanuit het stikstofregistratiesysteem, wordt uitgegeven aan projecten. De bank kan alleen ontwikkelruimte uitgeven als de aanvraag voldoet aan een aantal criteria.
- g. Er wordt meer geïnvesteerd in meten, onderzoek en monitoren, zodat emissiereductie onomstreden kan worden aangetoond en kan worden bijgestuurd als het beoogde natuurherstel, of de beoogde natuurversterking, niet of onvoldoende voortvarend plaatsvindt.
- h. Er wordt een mechanisme ingebouwd (monitoring en evaluatie) dat zorgt voor tijdige extra reductie als doelstellingen niet gehaald dreigen te worden.
- i. Er komt zo snel mogelijk een drempelwaarde (ook voor lage permanente deposities tijdens de gebruiksfase) die wordt gebaseerd op een goede juridische en ecologische onderbouwing.

- C. Meer emissiereductie wordt behaald door het verdienmodel van ondernemers en daardoor het investeringspotentieel in emissiereductie te verbeteren door:**
- a.** De private inkomsten te verbeteren door agrarisch natuurbeheer als langjarige dienst in te zetten (minimaal 10 jaar), door meervoudig gebruik van grond mogelijk te maken en door koppelingen te maken met het klimaatbeleid.
  - b.** Een substantiële innovatiesubsidie beschikbaar te stellen voor de landbouw die zorgt voor versnelling van verduurzaming, waardoor de emissies sneller en verder worden gereduceerd. We hanteren een brede definitie van innovatie en verstaan daar onder andere onder: extensivering, het treffen van managementmaatregelen, het aanpassen van bemesten en mestopslag, het verhogen van de mate van weidegang en het realiseren van emissie-reducerende stalsystemen.
  - c.** Bedrijven via een regeling voor piekbelasters de mogelijkheid te bieden om te innoveren en de bedrijfsvoering aan te passen, zodat deze bedrijven qua depositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden geen piekbelaster meer zijn. Bij industriële piekbelasters gaat het om investeren in verduurzaming. Voor de landbouw gaat het om emissiereductie via innovatie, of om omvorming naar een natuurinclusieve bedrijfsvoering op basis van agrarisch natuurbeheer. Als maatregelen (waaronder stalinnovatie, extensivering of omvorming) niet voldoende mogelijkheden bieden, zullen deze bedrijven moeten verplaatsen of stoppen. Doel daarbij is dat er in 2030 geen piekbelasters meer zijn in (de overgangsgebieden van) Natura 2000-gebieden.
  - d.** Piekbelasters, die op korte termijn (de eerste twee jaar) vrijwillig willen bijdragen aan emissiereductie op basis van verplaatsing of beëindiging, een ruimhartige regeling te bieden, die tot en met 2029 stapsgewijs afloopt naar minder aantrekkelijk.
  - e.** Een vrijwillige opkoopregeling te bieden voor stoppers in de landbouw om het natuurlijk verloop binnen de landbouw optimaal te benutten voor het reduceren van emissies en om ruimte te bieden voor voormalige piekbelasters die willen verplaatsen. Ook deze regeling start ruimhartig – net als de regeling voor piekbelasters – en wordt stapsgewijs minder aantrekkelijk.
  - f.** Gronden die beschikbaar komen in de overgangszones na verplaatsing van piekbelasters of na uitkoop van stoppers, zoveel mogelijk beschikbaar te stellen aan andere boeren die wensen over te stappen naar een emissiearme (extensieve of natuurinclusieve) bedrijfsvoering.
  - g.** Fiscale belemmeringen weg te nemen (bijv. door versnelde afschrijving van bestaande technieken en bedrijfsbeëindiging fiscaal mogelijk te maken).

- D.** Gezien de wederzijdse afhankelijkheden, zoals hiervoor beschreven op pagina 1, is het in het belang van eenieder van ons dat doelen worden gehaald. De tweejaarlijkse evaluatie (op basis van de stikstofwet) grijpen we aan om te beoordelen of alle wettelijk vastgelegde doelen worden gerealiseerd.

In het kader van deze reguliere herijkingen komen wij tweejaarlijks bij elkaar en voeren we hierover overleg met de overheid, om gezamenlijk te beoordelen of de mix van maatregelen uit dit akkoord (natuurversterking en -herstel, versterken van natuurinclusieve landbouw en agrarisch natuurbeheer, verduurzaming, innovatie, verplaatsing/beëindiging piekbelasters en stoppersregeling) voldoende effectief is (ook in relatie tot de daarmee gepaard gaande investeringen), of dat binnen deze mix andere accenten moeten worden gelegd, of aanvullende of aangescherpte maatregelen nodig zijn, of dat verdere versnelling nodig is.

Tijdens deze evaluatie wordt tevens getoetst of de maatregelen die worden genomen geen blokkade vormen voor de natuur- en klimaatdoelen in de toekomst. Als de doelen niet gehaald worden, er nieuwe ruimte nodig is voor natuur of ontwikkeling, en als het nodig is dat er meer dwingend gestuurd wordt op het realiseren van de vastgelegde doelen, dan zijn wij bereid om in gezamenlijk overleg met de overheid, op de kortst mogelijke termijn de voorgestelde instrumenten steviger neer te zetten, en aanvullende of aangescherpte maatregelen te treffen.

Maatregelen

De te treffen maatregelen zijn weergegeven in onderstaand overzicht, waarbij tevens is vermeld welke reductie aan stikstofdepositie daarmee wordt gerealiseerd en welke investeringen door het Rijk nodig zijn. Het gaat hier om de kosten voor niet-productieve investeringen (dus na aftrek van de privaat gefinancierde middelen).

	Reductie N-depositie (mol/ha/jaar)	Kosten rijksoverheid per jaar (2021-2030) (miljard €)
Mobiliteit, verkeer, industrie en energie		
Emissieloze mobiliteit, verduurzaming industrie, bouw- en energiesector	9	p.m.
Landbouw		
Innovatieve stalsystemen, extensivering en managementmaatregelen	119	0,67
Verplaatsen piekbelasters en vrijwillige stoppersregeling	56	0,56
Versterken natuurinclusieve landbouw, agrarisch natuurbeheer en hydrologisch systeemherstel	10	0,33
<i>Totaal landbouw</i>	185	1,56
Natuur		
Versterken robuuste natuur in/om Natura 2000-gebieden	-	0,11
Overig		
Fiscale belemmeringen wegnemen	-	p.m.
Metten, monitoren, onderzoek		0,06
Totaal	194	1,73 + p.m.

Noot: de optelling tot 194 mol is hoger dan de benodigde 177 mol. Dit is uit voorzichtigheid gedaan omdat bij stapeling van maatregelen sprake kan zijn van dubbeltellingen.

Het is essentieel dat de uitwerking voortvarend wordt opgepakt en dat op korte termijn gestart wordt met maatregelen waarmee de grootste effecten bereikt kunnen worden. De meeste maatregelen zijn afhankelijk van de gebiedsgerichte aanpak. Het kost enige tijd om deze aanpak te realiseren. Daarom stellen we voor om van het bedrag uit bovenstaand overzicht voor '*Versterken natuurinclusieve landbouw, agrarisch natuurbeheer en hydrologisch systeemherstel*' (totaal € 3 miljard voor de periode 2021-2030) op zeer korte termijn € 1 miljard beschikbaar te stellen voor het versterken van natuurinclusieve landbouw/agrarisch natuurbeheer.

Dit kan via vrijwillige stoppers in overgangsgebieden, danwel via vrijwillige uitplaatsing of beëindiging van piekbelasters. Daardoor kan op korte termijn een depositiereductie van 10 mol gerealiseerd worden die beschikbaar komt voor economische ontwikkeling (incl. verduurzaming). Hiermee wordt gerealiseerd dat in de overgangsgebieden een snelle start gemaakt kan worden met verbetering van de natuur en komt er tegelijkertijd op korte termijn ontwikkelruimte beschikbaar.

De gedachte hierbij is dat met het inzetten van deze € 1 miljard op zeer korte termijn voor stoppers en uitplaatsing/beëindiging van piekbelasters (ten gunste van natuurinclusieve landbouw/agrarisch natuurbeheer) emissies – en daarmee deposities – daadwerkelijk worden gereduceerd. Ondertussen dient wel te zijn besloten over het gehele pakket aan maatregelen, omdat de vrij te spelen 10 mol integraal onderdeel uitmaakt van dit totale, samenhangende voorstel.

Uit onderstaand schema komt naar voren welke ruimte in de periode tot 2030 ten gunste komt van de natuur, en welke ruimte kan worden benut voor economische ontwikkeling. Door de inzet op korte termijn te richten op verduurzaming, neemt de behoefte aan economische ontwikkelruimte af in de tijd, waardoor het aandeel dat naar ontwikkeling gaat, kan afnemen. Tegelijkertijd is natuurwinst op korte termijn van belang in het kader van de vereiste versterking van de natuur en de juridische houdbaarheid. Dat evenwicht wordt bereikt op basis van onderstaande verdeling.

Periode / maatregelen	Ten gunste van natuur		Voor ontwikkelruimte	
	Aandeel	Daadwerkelijk gerealiseerde reductie (in molen)	Aandeel	Beschikbare ontwikkelruimte (in molen)
Verplaatsen piekbelasters/ stoppers:				
2022 – 2025	1/3	28	2/3	28
2026 – 2027	1/2		1/2	
2028 – 2030	2/3		1/3	
Natuurinclusief o.b.v. stoppers	0%	0	100%	10
Overige maatregelen:				
<60 mol ontwikkelruimte	80%	89	20%	22
Daarna	100%		0%	
TOTAAL	-	117	-	60

Tot slot

De stikstofproblematiek is een urgent en complex maatschappelijk vraagstuk. Een groot deel van de kwetsbare Natura 2000-gebieden verkeert in een slechte staat. Tegelijkertijd zijn sinds de uitspraak van de Raad van State van bijna twee jaar geleden veel vergunningprocedures stil komen te liggen en stranden veel projecten op een tekort aan ontwikkelruimte. Als gezamenlijke partijen hebben we de handen ineen geslagen, met als resultaat dit akkoord, waarmee we een samenhangende en evenwichtige oplossing bieden voor deze problematiek. De versnellingsaanpak die wij voorstellen, dient onze gezamenlijke belangen en biedt perspectief voor de samenleving als geheel en voor elk van ons.

Dit akkoord is een samenhangend en evenwichtig totaalpakket en moet worden beschouwd als een package deal. Voor een juridisch houdbare oplossing van de stikstofproblematiek, is de uitvoering van dit gehele akkoord essentieel. Delen uit dit pakket wel overnemen, en andere onderdelen ter zijde schuiven, betekent dat het akkoord vervalt.

Wij zijn ons ervan bewust dat de benodigde investering van € 1,7 miljard per jaar voor de periode van 2021 tot 2030 een fors bedrag betreft. In dit voorstel is onderbouwd dat deze financiële impuls vereist is om de benodigde emissiereductie te realiseren. Met de aanpak die wij voorstellen, kunnen de wettelijke natuurdoelen

sneller gerealiseerd worden en komt er versneld voldoende ruimte voor ontwikkeling. De aanpak is zo kosteneffectief mogelijk. Minder kostbare opties leiden volgens ons òf tot minder natuurherstel òf tot minder ruimte voor ontwikkeling, terwijl beide nodig zijn.

Er zal nog het nodige uitgewerkt moeten worden. Als het Rijk instemt met dit akkoord en de benodigde middelen beschikbaar stelt, dan beschouwen wij het als een verplichting deze versnelling van emissiereductie te ondersteunen. Een voortvarende aanpak is cruciaal. Zowel voor het behalen van de natuurdoelen, als voor het weer mogelijk maken van ontwikkeling.

De uitwerking die wij voor ogen hebben, is opgenomen in de bijlage. Daarbij hebben we ons zoveel mogelijk gebaseerd op de beschikbare juridische kennis en onderbouwde inschattingen wat betreft kosten en emissie- en depositiereductie van maatregelen. Als met dit voorstel wordt ingestemd, dan dient verdere uitwerking plaats te vinden. Naast de hiervoor geformuleerde suggestie om voorlichting te vragen aan de Raad van State over de juridische houdbaarheid, stellen we voor dit akkoord voor advies voor te leggen aan het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL). Als adviezen van de Raad van State en/of het PBL aanleiding geven tot aanpassing van dit akkoord, dan zijn wij uiteraard bereid ons daar rekenschap van te geven.

Bijlage:

Uitwerking en onderbouwing stikstofakkoord

Deze bijlage bevat de verdere uitwerking en onderbouwing van ons stikstofakkoord. Voor deze onderbouwing is gebruik gemaakt van beschikbare informatie. Deze informatie heeft de ene keer betrekking op emissies en in andere gevallen op deposities. Gevolg daarvan is dat in deze tekst emissies en deposities door elkaar zijn gebruikt. Bij de cijfers die in dit akkoord aan bod komen, is wel steeds juist weergegeven of deze betrekking hebben op emissies of op deposities.

Hierna komen achtereenvolgens de volgende onderwerpen aan bod:

- A.** De voorwaarden en mogelijkheden voor het behalen van de natuurdoelen.
- B.** Het waarborgen van de juridische houdbaarheid.
- C.** Een inschatting van het basispad en de benodigde stikstofreductie.
- D.** Het maatregelenpakket dat dit realiseert.

A. NATUURDOELEN

- 1.** Om natuurdoelen gegarandeerd en sneller te halen, zijn meer investeringen nodig in de versterking van natuur, natuurinclusieve landbouw en hydrologie in de overgangszones rondom overbelaste Natura 2000-gebieden. Naast het reeds toegekende bedrag van € 2,85 miljard via het Programma Natuur, is tot 2030 een extra investering nodig van € 4 miljard voor de versterking van natuur, natuurinclusieve landbouw en hydrologie, met name in de overgangsgebieden rond de Natura 2000-gebieden. Van dit bedrag dient op zeer korte termijn € 1 miljard beschikbaar te komen voor uitplaatsing of beëindiging van piekbelasters. Gronden die hiermee beschikbaar komen in de overgangszones, worden zoveel mogelijk beschikbaar gesteld aan andere boeren die wensen over te stappen naar een emissiearme (extensieve of natuurinclusieve) bedrijfsvoering. Hiermee creëren we ruimte voor het inzetten van de overige investeringen, gericht op:
  - a.** Het versneld afronden van het Nationaal Natuur Netwerk, voor zover benodigd voor Natura 2000-gebieden.
  - b.** Het versterken van de overgangsgebieden door aanvullende inzet op robuuste natuur, natuurinclusieve landbouw, het realiseren van de bossenstrategie en hydrologische maatregelen om tot minder droogtegevoelige systemen te komen.
  - c.** Ruimtelijke sturing, waarbij in de overgangsgebieden zoveel mogelijk wordt ingezet op (het versterken van) natuurinclusieve landbouw. Dit betekent dat een belangrijk deel van deze investeringen landen op het boerenbedrijf.

2. Voor het halen van de natuurdoelen komt de gebiedsgerichte aanpak centraal te staan. Dit is uitgewerkt in onderdeel B.
3. Om natuurdoelen gegarandeerd en sneller te halen, is het nodig dat de in de stikstofwet vastgelegde doelen sneller worden gerealiseerd. Wij stellen als doel de stikstofemissies in 2030 te reduceren met 40% (i.p.v. 26%). Deze doelstelling dient wettelijk te worden vastgelegd. Hiervoor is het nodig dat er via een goed verdienmodel geïnvesteerd wordt in meer emissiereductie. Dit is nader uitgewerkt in onderdeel C.
4. Om het halen van de natuurdoelen te maximaliseren, wordt ingezet op het halen van doelen in zoveel mogelijk Natura 2000-gebieden, zodat met de middelen die beschikbaar zijn voor zoveel mogelijk hectares Natura 2000-gebied het natuurdoel gerealiseerd wordt.

B. JURIDISCHE HOUDBAARHEID

5. De juridische houdbaarheid wordt vormgegeven op basis van wettelijke verankering van de gebiedsgerichte aanpak, wettelijk vastgelegde reductiedoelen per sector en per gebied, goede governance, strakke regie, een duidelijk tijdpad, goede registratie en monitoring – en zo nodig bijsturing – en voldoende financiële middelen. Deze onderwerpen zijn hierna nader uitgewerkt. De daadwerkelijke juridische houdbaarheid zal blijken na verdere uitwerking in beleid en wet- en regelgeving, een op te stellen wetgevingsadvies door de Raad van State en eventuele uitspraken van een rechter. Wij adviseren de regering om zo snel mogelijk voorlichting te vragen aan de Afdeling advisering van de Raad van State over de juridische houdbaarheid van het pakket dat wij voorstellen

B.1 GEBIEDSGERICHTE AANPAK

6. Vanuit de gebiedsgerichte aanpak worden integrale gebiedsprocessen ingericht, waarbinnen natuurherstel en emissiereductie gecombineerd worden. De gebiedsgerichte aanpak vormt het centrale sturingsinstrument om te zorgen dat voor zoveel mogelijk hectares in Natura 2000-gebieden de doelen worden gehaald. Provincies hebben hiervoor de regie. Zij zorgen ervoor dat alle relevante spelers – als dragers van het gebiedsproces – participeren in dit proces, en dat maatregelen zo snel als mogelijk uitgevoerd worden. In het gebiedsproces wordt bepaald wat de prioriteiten zijn en wordt overeenstemming bereikt welke maatregelen in het desbetreffende gebied van belang zijn.
7. De Rijksoverheid borgt dat provincies de benodigde maatregelen uitvoeren. Het Rijk neemt het initiatief voor provincie-overstijgende randvoorwaarden zodat gelijke spelregels gelden voor in te zetten instrumenten. Daarnaast zorgt het Rijk voor de benodigde financiële middelen, rapporteren de provincies over voortgang en

intervenieert het Rijk als provincies onvoldoende voortgang boeken, in de vorm van een aanwijzing die door de provincie moet worden opgevolgd.

8. Per gebied wordt gezien wat ecologisch nodig en qua ontwikkeling mogelijk is. Daarbij wordt logischerwijs niet alleen naar stikstof gekeken, maar integraal naar het oplossen van relevante milieuproblemen, en het integreren van herstelmaatregelen en brongerichte maatregelen in de Natura 2000-gebieden en de overgangszones. Het instrument van de landschapsecologische systeemanalyse (LESA) kan hiervoor behulpzaam zijn. Als onderdeel van het gebiedsproces wordt de afbakening van de overgangszones bepaald.
9. De nationale en sectorale emissiereductiedoelen worden in een landelijke omgevingswaarde vastgelegd. Vanuit deze wettelijk geborgde doelen worden beleidsdoelen per gebied geformuleerd als uitgangspunt voor het gebiedsproces. De uitkomsten van dit proces, waaraan relevante partijen deelnemen, landen uiteindelijk in het beheerplan van het desbetreffende Natura 2000-gebied.
De reductiedoelen worden aangevuld met wat nodig is aan ontwikkelruimte. Deze vertaling naar gebieden door het Rijk is essentieel om te borgen dat:
  - voor zoveel mogelijk gebieden de doelen sneller gehaald worden,
  - het aantal hectares waarvoor doelen gehaald worden, wordt geoptimaliseerd,
  - en verwachte vraag en aanbod van ontwikkelruimte per gebied met elkaar matchen.Hierbij wordt rekening gehouden met de situatie in de gebieden. Dat betekent dat de doelstellingen verschillen per provincie en gebied.
10. Het beschikbare maatregelenpakket is identiek voor alle gebieden, maar de inzet van maatregelen kan in gebieden verschillen, aangezien omstandigheden en doelstellingen per gebied anders zijn. Uitgangspunt hiervoor is dat maatregelen perspectief moeten bieden op de langere termijn, zowel voor de natuur, als voor ondernemers.
11. Een goed gebiedsproces vergt tijd. De verwachting is dat een dergelijk proces twee jaar duurt. Provincies en Rijk zetten vol in op het zo kort mogelijk houden van dit proces zodat natuurherstel en ontwikkeling zo snel mogelijk kunnen plaatsvinden. Om snel voldoende ontwikkelruimte te creëren, wordt vooruitlopend hierop voortvarend en gericht gestart met de regelingen voor piekbelasters en stoppers.

B.2 STIKSTOFREGISTRATIESYSTEEM

12. Er komt een nationaal, publiek en onafhankelijk stikstofregistratiesysteem dat ervoor zorgt dat eenduidige registratie plaatsvindt van alle emissie- en depositievermindering, zodat gemonitord kan worden of 1) de natuurdoelen voor de Natura 2000-gebieden tijdig gehaald worden, 2) de reductiedoelstellingen (nationaal en sectoraal) gehaald worden, 3) de ruimte voor economische ontwikkeling “gedekt” is met daadwerkelijk gerealiseerde reducties.
13. Dit systeem is om de volgende redenen van belang:
  - a. Het systeem voor extern salderen wordt gemonitord en geborgd per hexagoon. Hiermee wordt weglek voorkomen, wordt geborgd welke ruimte beschikbaar is voor natuur en voor ontwikkeling, wordt gemonitord wat sectoren bijdragen, en wordt signaleerd of doelstellingen tijdig gehaald worden.
  - b. Er kan direct inzage gegeven worden via de stikstofbank welke depositieruimte beschikbaar is per hexagoon.
  - c. Het kan mede gebruikt worden voor de onderbouwing van de drempelwaarde.
  - d. Met dit systeem kan ‘de hand aan de kraan’ worden gehouden.
14. De afoming en overige inbreng ten behoeve van natuur worden apart geregistreerd per hexagoon, per Natura 2000-gebied en per sector.
15. De ruimte voor ontwikkeling wordt apart geregistreerd per hexagoon per Natura 2000-gebied zodanig dat het gebruikt kan worden voor vergunningverlening en een drempelwaarde (ook voor lage permanente deposities tijdens de gebruiksfase).

B.3 ONTWIKKELRUIMTE VIA STIKSTOFBANK

16. Institutioneel:
  - a. Er komt een nationale, publieke stikstofbank die ervoor zorgt dat de ontwikkelruimte, die de bank uitsluitend ontvangt vanuit het stikstofregistratiesysteem, wordt uitgegeven aan projecten.
  - b. De nationale bank heeft provinciale kantoren die opereren op basis van de vastgestelde gebiedsprocessen. Dit betekent dat de bank fungeert als uitvoeringsorganisatie van de afspraken vanuit het gebiedsproces.
  - c. Er vindt afstemming plaats tussen de stikstofbank en de partijen die de gebiedsprocessen vormgeven, zodat vraag en aanbod matchen. Dit betekent concreet dat de stikstofbank toetst bij de provincie of de transactie past in het gebiedsproces. Daarnaast toetst de stikstofbank of de aanvraag voldoet aan een aantal criteria (zie hierna bij punt 19d).

17. Extern salderen, intern salderen en verleasen.

- a. Extern salderen kan als de daarvoor benodigde ruimte uitgegeven wordt via de stikstofbank (vanuit het stikstofregistratiesysteem).
- b. Extern salderen (zoals nu al in een aantal provincies gebeurt) blijft mogelijk, tevens als dit buiten de ontwikkelruimte van de stikstofbank om gaat, mits het niet de ontwikkelruimte en de gebiedsprocessen doorkruist. Het bevoegd gezag toetst dit expliciet. Dit wordt wettelijk geborgd.
- c. De regels voor extern salderen worden nationaal vastgesteld en zijn identiek voor alle gebieden.
- d. Intern salderen maakt onderdeel uit van het huidige instrumentarium. De mogelijkheid om dit instrument in te zetten, wordt als gegeven beschouwd.
- e. Verleasen kan alleen als de daarvoor benodigde ruimte uitgegeven wordt via de stikstofbank. Gezien het tijdelijke karakter wordt getoetst of projecten passen binnen de gebiedsgerichte plannen.

18. Inbreng:

- a. Ruimte voor ontwikkeling, die ontstaat door het maatregelenpakket, wordt in de bank om niet ingebracht via het stikstofregistratiesysteem.
- b. De inbreng wordt per hexagoon per Natura 2000-gebied geregistreerd, zodat de stikstofuitstoot van projecten voor ontwikkeling via extern salderen per hexagoon per gebied gecompenseerd kan worden. Dit wordt wettelijk geborgd.
- c. Daarnaast wordt geregistreerd door welke sector en welk bedrijf inbreng wordt geleverd. Het vastleggen van de realisatie per sector is van belang om het behalen van de wettelijk vastgelegde doelen per sector te kunnen monitoren.
- d. Inbreng vindt alleen plaats als die ook past binnen de gebiedsgerichte aanpak.

19. Uitgifte:

- a. De ontwikkelruimte wordt gecompartmenteerd, gebaseerd op de benodigde ontwikkelruimte per sector. Dit zorgt ervoor dat alle sectoren voldoende ontwikkelruimte krijgen. Er wordt per compartiment een deel gereserveerd voor kleine projecten om te voorkomen dat enkele grote projecten de uitvoering van vele kleine onmogelijk maakt.
- b. Vragers kunnen ten behoeve van de provinciale vergunning een aanvraag indienen waarbij ze aangeven:
  - Welke maatregelen ze genomen hebben om de stikstofuitstoot te minimaliseren, rekening houdend met de best beschikbare technieken.
  - Welke compensatie nodig is per hexagoon per gebied.
- c. De stikstofbank zet zich zoveel mogelijk in om de gevraagde compensatie te realiseren voor alle gebieden waarvoor compensatie nodig is.

- d. De stikstofbank toetst – op basis van de uitkomsten van het gebiedsproces – of een aanvraag gehonoreerd wordt, waarbij de volgende criteria een rol spelen:
- Toekenning kan alleen als de aanvrager aantoont dat het nieuwe project past binnen de gebiedsgerichte aanpak.
  - Een inschatting of de vrager voldoende heeft gedaan om de stikstofuitstoot zoveel mogelijk te verminderen op grond van de best beschikbare technieken.
  - Een inschatting of de aanvraag niet disproportioneel is ten opzichte van het aanbod, waarbij gekeken wordt naar het aandeel in het totale aanbod per compartiment en naar de verwachte vraag. Hoe groter de gevraagde ruimte, des te meer gekeken zal worden naar de onderbouwing.
  - Compensatie kan alleen toegekend worden aan projecten die na verkrijging van alle vergunningen binnen een nader vast te stellen periode, starten met de uitvoering.
- e. Het bevoegd gezag besluit als vergunningverlener conform de Wet natuurbescherming over het uitgeven van ruimte.
- f. Er vindt wettelijk geborgde registratie plaats aan welk bedrijf of welk project de ruimte verstrekt wordt.

20. Kosten:

- a. De stikstofbank stelt jaarlijks de leges vast per mol gecompenseerde stikstof. Deze leges zijn gebaseerd op de (administratieve) kosten die gemaakt worden door de stikstofbank. De stikstofbank streeft niet naar winstmaximalisatie, maar naar kostendekking.
- a. Alle transacties worden geregistreerd in de stikstofbank en in het stikstofregistratiesysteem.

21. Op basis van beschikbare analyses is de verwachting dat 60 mol ontwikkelruimte voldoende is om de meeste projecten te kunnen uitvoeren. Dit laat onverlet dat er grote projecten zijn waarvoor weliswaar op veel hexagonen voldoende compensatie beschikbaar zal zijn, maar waarvoor ook geldt dat op sommige hexagonen onvoldoende ontwikkelruimte beschikbaar is. Dit betekent dat er ter plekke extra maatregelen moeten worden getroffen voor deze hexagonen om het project daadwerkelijk te kunnen uitvoeren. Hierbij kan het helpen om te bezien of latere uitvoering het eenvoudiger maakt, omdat elektrificeren en innovatie, waaronder verduurzaming, de benodigde compensatie verminderen. In ieder geval zal in de gebiedsgerichte aanpak rekening gehouden worden met de benodigde compensatie.

B.4 MEER INVESTEREN IN METEN, ONDERZOEK EN MONITOREN

- 22.** Van belang is dat daadwerkelijk gerealiseerde emissiereductie (zoals wettelijk vastgelegd in een landelijke omgevingswaarde) onomstreden kan worden aangetoond, bij voorkeur op basis van metingen, en niet uitsluitend op basis van modelmatige benaderingen. Het doel hiervan is een aantoonbare (dus gemeten) emissiebeperking met een concrete tijdlijn waarbinnen dit doel moet worden gerealiseerd, zodat (op termijn) afgerekend kan worden op daadwerkelijk gemeten emissies (in plaats van berekende emissies). Daarnaast zijn metingen van belang in de verschillende natuurgebieden. Naast de metingen van de depositie op de verschillende hexagonen, zal regelmatig een verplichte ecologische evaluatie van de gebieden uitgevoerd moeten worden, om de verbeterde staat van het Natura 2000-gebied onomstreden te kunnen aantonen, danwel om vast te stellen dat moet worden bijgestuurd als het beoogde natuurherstel niet optreedt.
- 23.** Met metingen kan veel data worden verzameld, waardoor effecten van technieken en modelsimulaties veel beter onderbouwd kunnen worden. Dit maakt monitoring van de voortgang veel robuuster. Op basis van metingen kan tevens duidelijkheid worden geboden bij eventuele twijfel over de vraag of een bedrijf wel of niet een piekbelaster is (door emissies te meten en op basis daarvan de depositie te berekenen). Daarnaast is het op basis van metingen mogelijk het instrumentarium voor vergunningverlening te verbeteren en te valideren. Ander voordeel van meten is dat alle effecten van maatregelen die genomen worden, meegenomen kunnen worden (inclusief managementpraktijken) en dat nieuwe technieken niet gecertificeerd hoeven te zijn. Daardoor kunnen innovaties veel sneller worden toegepast, en kan de huidige situatie worden doorbroken waarbij managementpraktijken niet meetellen, en het vele jaren duurt voordat nieuwe veelbelovende technieken toegepast kunnen worden. Dit betekent dat moet worden ingezet op meten en monitoren van zowel de emissiereductie op basis van toegepaste maatregelen, als van de verbeterde staat van de natuur.
- 24.** Uit een analyse van CLM Onderzoek & Advies (als onderdeel van de lange-termijnverkenning stikstofproblematiek¹) blijkt dat het binnen twee tot drie jaar technisch haalbaar is om op bedrijfsniveau met sensoren de NH₃-emissie in (ieder geval) het grootste deel van de stallen real time te meten.
- 25.** De overheid dient hiervoor het voortouw te nemen, regie te voeren en te investeren in doorontwikkeling van meettechnologie, bijvoorbeeld voor stallen en natuurgebieden. Ook is nodig dat er meer onderzoek plaatsvindt, zodat oplossingen sneller ter beschikking komen. Daarnaast is monitoring van belang om te kunnen bijsturen als het beoogde natuurherstel niet plaatsvindt. Dit vraagt om een monitoringprogramma dat voorziet in output (genomen maatregelen), outcome (effecten op biodiversiteit), impact (harde relatie tussen maatregel en effect) en bijsturing (wat gebeurt er als outcome en/of impact uitblijven?). Hierbij is het van belang extra aandacht te besteden aan de governance.

¹ 'Bijdrage CLM', bijlage bij 'Verkenning Normeren en Beprijzen van stikstofemissie' (Ter Haar, ABDTOPConsult, 2021).

26. Dit vraagt om voldoende budget voor meten, onderzoek en monitoren.

B.5 WAT ALS DOELEN NIET GEHAALD WORDEN

27. In dit akkoord hebben we zo goed mogelijk ingeschat wat nodig is om natuurdoelen te halen en ruimte voor ontwikkeling te creëren. Per definitie is zo'n inschatting met onzekerheid omgeven. Bovendien zullen er de komende jaren allerlei ontwikkelingen zijn ten aanzien van wetenschappelijke inzichten, innovaties, economische dynamiek en nieuwe wensen voor projecten. Dit kan betekenen dat opnieuw aanvullende maatregelen nodig zijn. Daarom wordt ook op basis van de stikstofwet een tweejaarlijkse evaluatie uitgevoerd. Dit sluit goed aan op de systematiek die wij voorstellen. In het kader van deze evaluatie komen wij tweejaarlijks bij elkaar en voeren we overleg met de overheid om gezamenlijk te beoordelen of de mix van maatregelen uit dit akkoord (natuurversterking en -herstel, versterken van natuurinclusieve landbouw en agrarisch natuurbeheer, verduurzaming, innovatie, verplaatsing/beëindiging piekbelasters en stoppersregeling) voldoende effectief is (ook in relatie tot de daarmee gepaard gaande investeringen), of dat binnen deze mix andere accenten moeten worden gelegd, of aanvullende of aangescherpte maatregelen nodig zijn, of dat verdere versnelling nodig is. Tijdens de tweejaarlijkse evaluatie wordt tevens getoetst of de maatregelen die worden genomen geen blokkade vormen voor de natuur- en klimaatdoelen in de toekomst.

Als uit de evaluatie blijkt dat doelen niet gehaald worden, en er nieuwe ruimte nodig is voor natuur of voor ontwikkeling, zal er meer dwingend gestuurd moeten worden op de realisatie van doelen. In dat geval zijn wij bereid om in gezamenlijk overleg met de overheid, op de kortst mogelijke termijn de voorgestelde instrumenten steviger neer te zetten, en aanvullende of aangescherpte maatregelen te treffen.

Overigens, als er nieuwe ruimte nodig is voor natuur of voor ontwikkeling, dan hoeft in principe niet opnieuw naar de structuur van de oplossing gekeken te worden. Het volstaat dan om de voorgestelde instrumenten steviger neer te zetten. Zo kunnen bijvoorbeeld de innovatieregeling of de regelingen voor piekbelasters en/of stoppers uitgebreid worden. Daarbij stellen wij voor om bij meevallers de regeling niet te verminderen. Meevallers ten gunste van natuur helpen om natuurdoelen sneller te realiseren. Meevallers ten gunste van ontwikkelruimte helpen om toekomstige tegenvallers op te vangen. Mochten de laatste meevallers structureel zijn, bijvoorbeeld omdat innovatie zorgt voor minder benodigde ontwikkelruimte, dan worden ze uiteindelijk vrijgegeven voor natuur.

B.6 DREMPELWAARDE, PAS-MELDERS, AFREKENBARE STOFFENBALANS EN STUREN OP DOELEN

28. Een drempelwaarde is een effectief instrument voor innovatie en economische ontwikkeling. Dit vereist dat significante gevolgen voorkomen worden en er een goede juridische en ecologische onderbouwing is. Aan die voorwaarden dient zo snel mogelijk te worden voldaan, zodat projecten met een zeer kleine depositie zo snel mogelijk zonder extern salderen uitgevoerd kunnen worden. Indien nodig dan kan hiervoor (generieke) ontwikkelruimte uit de stikstofbank gebruikt worden. Maar onze inschatting is dat het gehele pakket aan maatregelen de invoering van een lage generieke drempelwaarde mogelijk maakt. Deze kan aangevuld worden met gebiedspecifieke hogere drempelwaardes voor gebieden die de doelen sneller halen.
29. Er dient op zeer korte termijn (uiterlijk op 1 januari 2022) een oplossing te zijn voor legalisatie van PAS melders, interimmers en andere knelgevallen in het kader van de stikstofwet. De daarvoor benodigde ruimte (van 11 mol) maakt reeds onderdeel uit van het basispad. In combinatie met de in dit akkoord voorgestelde reducties en maatregelen wordt voldoende juridische en ecologische onderbouwing geboden om de ontbrekende vergunningen voor melders, interimmers en andere knelgevallen te realiseren. Na legalisatie geldt voor deze bedrijven de aanpak zoals verwoord in dit akkoord.
30. Er komt zo snel als mogelijk de mogelijkheid om binnen de landbouw te werken met een Afrekenbare StoffenBalans waarbij de inputs en outputs zoveel mogelijk gemeten worden. Daarin wordt stikstof opgenomen, maar ook andere uitstoot (naast NH₃ en NO_x ook nitraat, nitriet, fosfaat, fijnstof, geur, methaan en lachgas), zodat zoveel mogelijk integraal gewerkt wordt. Bedrijven die hieraan niet meedoen, worden forfaitair afgerekend.
31. Zo snel als mogelijk, maar zeker in deze kabinetsperiode, wordt voor alle sectoren op zoveel mogelijk terreinen overgegaan op sturen op doelen (in plaats van op middelen). Het vrije ondernemerschap staat voorop, mits de doelen gehaald worden.

C. BASISPAD EN BENODIGDE REDUCTIE STIKSTOF

32. Onderstaande tabel 1 geeft de binnenlandse depositie in mol/ha/jaar in 2018, 2030 basispad, na verrekening van de effecten van de stikstofwet en na verrekening van de effecten van het klimaatakkoord. In totaal gaat het dan om een depositie van 675 mol/ha/jaar in 2030.² De benodigde depositiereductie van 255 mol/ha/jaar om voor 50% van de gebieden onder de KDW te komen in 2030 is hiermee bereikt ($930 - 675 = 255$). Voor 120 mol door het basispad, voor 110 mol door de stikstofwet en voor 25 mol door het klimaatakkoord.

Tabel 1. Binnenlandse depositie (mol/ha/jaar)					
	Werkelijk	Basispad	Stikstofwet	Klimaatakkoord	% reductie
	2018	2030	2030	2030	2018 – 2030
Landbouw	727	656	555	550	-24%
Handel en bouw	7	5	4	1	-60 tot -80% ¹
Overig bedrijfsleven ²	196	149	141	124	-37%
Totaal	930	810	700	675	-27%

Noot 1: In effecten stikstofwet en klimaatakkoord zit onzekerheid in de cijfers. De verwachting is dat de reductie in de bouw uitkomt op minus 60 tot 80%.

Noot 2: Mobiliteit/verkeer, industrie en energie.

Bronnen: Memorie van toelichting stikstofwet en PBL: Analyse Stikstofbronmaatregelen 24 april 2020.

33. In onderstaande verdere uitwerking is op basis van beschikbare analyses aangenomen dat 60 mol/ha/jaar aan ontwikkelruimte nodig is (20 mol voor verkeer, 20 mol voor de industrie en 20 mol voor de landbouw). Daarbij zij opgemerkt dat op basis van innovatie de benodigde ontwikkelruimte afneemt in de tijd. In de systematiek die wij voorstellen, betekent dit dat de extra reductie ten gunste komt van de natuur, waardoor de doelstellingen voor natuur sneller gehaald worden.

34. Om een ontwikkelruimte van 60 mol/ha/jaar te bereiken, die beschikbaar is voor ontwikkeling, moet een grotere reductie gerealiseerd worden omdat een deel van de reductie afgeroomd wordt voor natuur. Onze doelstelling is om een netto-emissiereductie te realiseren van 40% in 2030, waarbij de wens is een netto-depositiereductie te realiseren van 40% in 2030, door slimme en adequate maatregelen te treffen. Dit betekent een totale extra benodigde depositiereductie t.o.v. het basispad van 117 mol/ha/jaar. Inclusief de ruimte voor ontwikkeling gaat het dus om 177 mol/ha/jaar. In feite komt hiermee het gemiddelde afomingspercentage dat naar natuur gaat neer op 66%. Dit past bij de doelstelling om natuurherstel gegarandeerd en versneld te realiseren.

² Het effect van het klimaatakkoord op sectoren betreft een inschatting. Dat geldt ook voor vertaling PBL-cijfers stikstofwet naar sectoren. De 25 mol op basis van het klimaatakkoord is tot nu toe niet toegerekend aan sectoren. Voor de berekeningen hier hebben we dit zelf tentatief gedaan op basis van de doorrekening van het PBL van het klimaatakkoord (PBL, Het klimaatakkoord: effecten en aandachtspunten, 1 november 2019, p. 13.). Hiervoor hebben we de aandelen van de sectoren in het totaal genomen van de maximaal mogelijke reductie. Duidelijk is dat dit geen juiste inschatting is omdat NOx en CO2 niet één op één gekoppeld zijn. Toch hebben we dit als aanname gebruikt bij gebrek aan een betere inschatting.

35. Tabel 2 geeft een overzicht van de verandering van NOx- en NH3-emissies tussen 1990 en 2019. Opvallend is dat voor bijna alle emissies die significant zijn een forse reductie heeft plaatsgevonden. De hoogste reductie vond plaats in de energiesector voor NOx (-81%). Veel reducties zitten in de buurt van de 70%. Opvallende negatieve uitschieters (abstraherend van relatief kleine niveaus) zijn de binnenvaart (met slechts 18% reductie) en de zeevaart (een stijging van 22%). Ook de mobiele bronnen (met name tractoren) in de landbouw vallen op met een daling van 35%. Daar staat een reductie van 68% van de ammoniakemissies tegenover.

Tabel 2. Emissies naar lucht op Nederlands grondgebied van binnenlandse bronnen				
	NOx		NH3	
	Verandering 1990 – 2019 in %	Niveau 2019 mln kg NOx	Verandering 1990-2019 in %	Niveau 2019 mln kg NH3
Energiesector	-81%	19	-	-
Industrie	-70%	23	-72%	1
Particuliere huishouden	-66%	8	-30%	7
Wegverkeer	-72%	73	365%	4
Binnenvaart	-18%	25	-	-
Zeevaart	22%	108	-	-
Landbouw	-35%	38	-68%	106
Totaal	-53%	334	-64%	123

Bron: CBS

36. In tabel 3 is als voorbeeld berekend welke depositiereducties sectoren zouden moeten realiseren om op een gelijke netto-reductie te komen van 2030 ten opzichte van 2018 (voor alle maatregelen: dus basispad, stikstofwet, klimaatakkoord en de nieuwe maatregelen) bij een totale extra reductie ten opzichte van het basispad, de stikstofwet en het klimaatakkoord van 177 mol/ha/jaar. In de kolom 'doel' is uitgerekend welke depositie nog mogelijk is als in totaal 177 mol gereduceerd moet worden. In dit geval moet de landbouw 168 mol extra reduceren en mobiliteit/verkeer 9. Handel en bouw hoeven niets extra's te doen omdat ze al meer dan 50% reduceren zonder nieuwe maatregelen. Als dit gerealiseerd wordt, is er een ruimte van 60 mol/ha/jaar voor ontwikkeling.³

Voor natuur daalt de depositie van 675 mol naar 558 mol. Ten opzichte van 2018 is dat inclusief het basispad een netto-depositiereductie van 40% in 2030.

³ In het basispad is 9 mol nog vrij voor ontwikkeling. Die beschouwen wij als reserve mocht blijken dat meer dan 60 mol nodig is voor ontwikkelruimte.

Tabel 3. Berekende benodigde bruto-depositiereductie in mol/ha/jaar bij gelijke verdeling sectoren							
		Basispad, stikstofwet, klimaat- akkoord	Doel	Extra netto- reductie t.o.v. basispad	Extra bruto- reductie ¹	Extra netto- reductie %	Totale netto- reductie %
	2018	2030	2030	2030	2030	2018-2030	2018-2030
Landbouw	727	550	439	111	168	-15%	-40%
Handel en bouw	7	1	1	0	0	0%	-60 tot -80%
Overig bedrijfsleven ²	196	124	118	6	9	-3%	-40%
Totaal	930	675	558	117	177	-13%	-40%

Noot 1: Bruto betekent dat dit inclusief de 60 mol/ha/jaar aan ontwikkelruimte is. De netto-reductie is dus 60 mol lager.

Noot 2: Mobiliteit/verkeer, industrie en energie.

D. MAATREGELENPAKKET

- 37.** Voor alle maatregelen hanteren we acceptabele kosten- en opbrengsteffectiviteit als uitgangspunt. Dit zorgt ervoor dat de kosten om de doelen te halen, niet hoger zijn dan nodig. Daarnaast geldt als uitgangspunt dat maatregelen perspectief moeten bieden op de langere termijn, zowel voor de natuur, als voor ondernemers. Bovendien is er zo meer ruimte voor de ondernemer om binnen de eigen bedrijfsvoering passende keuzes te maken om aan de gestelde wettelijke eisen te voldoen. Derde uitgangspunt is dat maatregelen moeten passen binnen de gebiedsgerichte aanpak. In de uitvoering wordt voorrang gegeven aan die maatregelen die snel genomen kunnen worden, zodat ook snel ontwikkelruimte vrijkomt. Dit betekent dat snel bepaald moet worden of innovatie een optie is. Zo niet, dan is duidelijk dat natuurinclusiviteit of verplaatsen snel nodig is.
- 38.** Voor alle maatregelen wordt uitgegaan van financiering door het Rijk voor zover het gaat om niet productieve investeringen. Hierbij gaat het om investeringen die niet door de ondernemer terugverdiend kunnen worden en dus (meestal) een deel van de totale investering betreffen. Voor de niet productieve investeringen geldt dat deze voor 100% door het Rijk vergoed kunnen worden.⁴
- 39.** De oplossing van de stikstofproblematiek is een maatschappelijk vraagstuk. De landbouw vervult een belangrijke rol in de oplossing van de stikstofproblematiek, zonder de verantwoordelijkheden van andere sectoren te onderschatten. Een oplossing zonder de landbouw zal niet toereikend zijn. Investeren in de landbouw is dus verantwoord vanuit maatschappelijk perspectief, omdat anders natuurdoelen niet gehaald worden en er onvoldoende ontwikkeling kan zijn in de gehele economie. Mocht overigens blijken dat de staatssteunregels toch belemmerend zijn, dan zullen meer private financieringsmiddelen gevonden moeten worden en zijn wij bereid af te spreken hoe dat te realiseren.

⁴ Conform artikel 14 lid 3d van de verordening staatssteun landbouw.

40. Dit betekent dat het zinvol is zoveel mogelijk in te zetten op het wel kunnen terugverdienen van kosten. Dit kan door meervoudig gebruik van landbouwgrond mogelijk te maken (natuur, energie, recreatie) zonder dat bestemmingsverandering nodig is, door meer te koppelen met het klimaatbeleid (bijv. zonnepanelen op stallen) en door een deel van de middelen in het kader van het klimaatakkoord ter beschikking te stellen van deze projecten.
41. Op basis van bovenstaande is in tabel 4 het maatregelenpakket opgenomen. Dit is voor een belangrijk deel gebaseerd op de doorrekening van het RIVM.⁵ Omdat er sprake is van onzekerheden is uitgegaan van een hogere realisatie dan de eerdergenoemde 177 mol/ha/jaar.

Tabel 4. Maatregelenpakket		
	Reductie N-depositie (mol/ha/jaar)	Kosten rijksoverheid per jaar (2021-2030) (miljard €)
Mobiliteit, verkeer, industrie en energie		
Emissieloze mobiliteit, verduurzaming industrie, bouw- en energiesector	9	p.m.
Landbouw		
Innovatieve stalsystemen, extensivering en managementmaatregelen	119	0,67
Verplaatsen piekbelasters en vrijwillige stoppersregeling	56	0,56
Versterken natuurinclusieve landbouw, agrarisch natuurbeheer en hydrologisch systeemherstel	10	0,33
<i>Totaal landbouw</i>	185	1,56
Natuur		
Versterken robuuste natuur in/om Natura 2000-gebieden	-	0,11
Overig		
Fiscale belemmeringen wegnemen	-	p.m.
Meten, monitoren, onderzoek		0,06
Totaal	194	1,73 + p.m.

Noot: de optelling tot 194 mol is hoger dan de benodigde 177 mol. Dit is uit voorzichtigheid gedaan omdat bij stapeling van maatregelen sprake kan zijn van dubbeltellingen.

⁵ RIVM, Verwacht effect op stikstofdepositie door fiches normeren en beprijzen, 10 maart 2021.

42. Zoals uit bovenstaand overzicht naar voren komt, vergt dit maatregelenpakket voor de periode van 2021 tot 2030 een investering van € 1,7 miljard (+ p.m.) aan Rijksmiddelen per jaar.
43. De volgende hoofdlijnen worden gedeeld door ons. De partijen die onderdeel uitmaken van het Uitvoeringsoverleg mobiliteit worden gevraagd deze hoofdlijnen verder uit te werken:
- a. Emissieloos in 2050;
  - b. Innovatieve, duurzame mobiliteitssystemen met nieuwe infrastructuren; deel van het wegvervoer wordt vervangen door andere vervoersvormen (OV, fiets, spoor, boot) en andere energiedragers en transportmiddelen door bijvoorbeeld elektrificatie of gebruik van waterstof (incl. voldoende duurzame energie en laadinfrastructuur);
  - c. Ander bekostigingssysteem, meer betalen naar gebruik;
  - d. Extra investeringen in infrastructuur voor openbaar vervoer en fietsen;
  - e. Meer inzet op het verminderen van uitstoot van zeevaart (zeeschepen, havens en visserij); extra investeringen in walstroom en stroomvoorzieningen in schepen; verduurzamingen binnenvaart;
  - f. Extra investeringen in elektrificatie luchthavens (waaronder elektrisch taxiën);
  - g. Emissiereductie als randvoorwaarde voor het mobiliteitsfonds.

Uitvoering van dit pakket moet 9 mol extra reductie opleveren. De kosten zijn niet ingeschat omdat het pakket eerst geconcretiseerd moet worden. Duidelijk is wel dat het om een forse investering gaat. Ten opzichte van de te reduceren molen is dit veel. Maar daarbij moet bedacht worden dat deze maatregelen primair vanuit het klimaatbeleid plaatsvinden. Dit is dus duidelijk een meekoppelkans.

44. Voor de landbouw worden de volgende maatregelen genomen:

- a. Momenteel is een depositievermindering door stalmaatregelen mogelijk van 120 mol/ha/jaar.⁶ Met name het scheiden van urine en feces leidt tot minder emissies en dus minder depositie. Deze mogelijke depositievermindering is gebaseerd op de huidige beschikbare technieken. De verwachting is dat de ontwikkelingen verder gaan en dat dit eerder een onderschatting dan een overschatting is omdat er nieuwe technieken beschikbaar komen.⁷ Aangezien deze nieuwe systemen nog niet onafhankelijk zijn doorgerekend, is dit nog niet in de berekeningen opgenomen. Wel geeft het aan dat momenteel systemen ontwikkeld worden die een hogere reductie kunnen realiseren dan het RIVM nu kan inschatten. De totale innovatiekosten, inclusief extensivering en nieuwe stalsystemen, zijn hoog ingeschat (€ 6 miljard tot 2030; ofwel € 0,67 miljard per jaar) om realisatie ook daadwerkelijk mogelijk te maken.⁸
- b. Er komt een regeling voor alle piekbelasters in en dichtbij een stikstofgevoelig Natura 2000-gebied.⁹ Volgens het RIVM gaat het hierbij om 2.100 bedrijven¹⁰ (op een totaal van 30.000 veeteeltbedrijven). Deze bedrijven krijgen tot 2030 de tijd om geen piekbelaster meer te zijn qua depositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden.
  - Deze bedrijven krijgen allereerst de mogelijkheid om emissies te reduceren via innovatie (waarbij ook de middelen onder a ingezet kunnen worden voor technologische innovatie), door meer weidegang of door omvorming naar een natuurinclusieve bedrijfsvoering op basis van agrarisch natuurbeheer, zodat ze geen piekbelaster meer zijn. Voor natuurinclusieve landbouw komt tot 2030 € 3 miljard (€ 0,33 miljard per jaar) aan financiële middelen beschikbaar (vanuit de extra natuurmiddelen) voor een duurzaam verdienmodel. Deze bedrijven krijgen twee jaar de tijd om duidelijk te maken of zij via innovatie of omvorming ervoor gaan zorgen dat zij in 2030 geen piekbelaster meer zijn. Zo niet, dan is verplaatsing of beëindiging aan de orde.
  - Als innovatie of natuurinclusieve landbouw voor de desbetreffende bedrijven geen passende mogelijkheden bieden, kunnen bedrijven verplaatst of beëindigd worden. In de berekeningen is ervan uitgegaan dat de uitkomst hiervan is dat eenderde van de bedrijven stopt en dat daardoor het aantal dieren met 2% afneemt.¹¹ Dit betreft een stimuleringsregeling, waarbij een bonus geldt voor de eerste jaren. In de eerste fase (twee jaar) wordt de regeling uitgevoerd op basis van vrijwilligheid om te bezien of zoveel mogelijk bedrijven verleid kunnen worden tot deelnemen. Daarna wordt de regeling stapsgewijs minder aantrekkelijk.

⁶ RIVM, Verwacht effect op stikstofdepositie door fiches normeren en beprijsen, 10 maart 2021, maatregelen L7b. Deze maatregel levert volgens het RIVM 132 mol op. Dit is naar beneden bijgesteld gezien de daling van het aantal dieren als gevolg van de regelingen voor stoppers en piekbelasters.

⁷ Zo kan volgens Lely het nieuwe stalsysteem dat men ontworpen heeft tot een daling van de emissies leiden met 70%. Zie: 'Ammoniak afzuigen met Lely Sphere', Nieuwe Oogst, 10 oktober 2020. Ook anderen zoals Hanskamp Agrotech zijn ver met het ontwikkelen van nieuwe systemen.

⁸ Ter Haar (Fiches, Annex: beleidsopties, ABDTOPConsult, 2021) noemt schatting van € 90 tot € 600 miljoen. Gezien de wens om emissies te minimaliseren, technologische innovatie die deels nog moet plaatsvinden en de snelle en grootschalige toepassing die gevraagd wordt, is meer budget nodig. Voor melkvee is uitgegaan van een systeem dat € 1.500 kost per koe en 70% emissiereductie mogelijk maakt.

⁹ Voor industriële piekbelasters geldt dezelfde regeling als voor piekbelasters in de agrarische sector. Ook een industriële piekuitstoter kan immers een piekbelaster zijn qua depositie op een nabijgelegen stikstofgevoelig Natura 2000-gebied.

¹⁰ Notitie RIVM 'Verwacht effect op stikstofdepositie door fiches normeren en beprijsen', d.d. 10 maart 2021 (bijlage bij rapport Ter Haar, ABDTOPConsult, 2021).

¹¹ De 20 mol/ha/jaar ontwikkelruimte voor de landbouw kan dan deels gebruikt worden om verplaatsende bedrijven te faciliteren.

- Om de gewenste versnelling te kunnen realiseren, geldt voor piekbelasters die op korte termijn (de eerste twee jaar) vrijwillig willen bijdragen aan emissiereductie op basis van verplaatsing of beëindiging, een ruimhartige regeling, die tot en met 2029 stapsgewijs afloopt naar minder aantrekkelijk. Op deze wijze krijgen bedrijven tot 2030 de tijd om qua depositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden geen piekbelaster meer te zijn. Na een periode van twee jaar op basis van vrijwilligheid, krijgt deze regeling een verplichtend karakter, als de tweejaarlijkse evaluatie daar aanleiding toe geeft.

Volgens het RIVM levert dit 36 mol/ha/jaar aan depositiereductie op.¹² Deze regeling wordt met spoed vormgegeven zodat op korte termijn ontwikkelruimte vrijkomt. De kosten worden ingeschat op € 3 miljard tot 2030 (€ 0,33 miljard per jaar).

- c. Er komt een extra stoppersregeling die ervoor zorgt dat boeren die willen stoppen dat ook kunnen. Naar verwachting daalt het aantal dieren hierdoor met 7,5%.¹³ Voor de kosten is uitgegaan van een hoge inschatting om zoveel mogelijk boeren die willen stoppen te verleiden dat ook daadwerkelijk te doen (€ 2 miljard tot 2030).¹⁴ Volgens het RIVM levert dit 20 mol/ha/jaar aan depositiereductie op.¹⁵ Deze regeling wordt met spoed vormgegeven zodat snel ruimte vrijkomt voor natuurherstel en ontwikkeling. Ook deze regeling start ruimhartig – net als de regeling voor piekbelasters – en wordt stapsgewijs minder aantrekkelijk.
- d. Van het bedrag uit tabel 4 voor '*Versterken natuurinclusieve landbouw, agrarisch natuurbeheer en hydrologisch systeemherstel*' (€ 3 miljard) komt op zeer korte termijn € 1 miljard beschikbaar voor natuurinclusieve landbouw in de overgangsgebieden van Natura 2000-gebieden, via stoppers, danwel via uitplaatsing of beëindiging piekbelasters, om daarmee op korte termijn een depositiereductie van 10 mol te realiseren en deze beschikbaar te stellen voor economische ontwikkeling. Hiermee wordt gerealiseerd dat in de overgangsgebieden een snelle start gemaakt kan worden met verbetering van de natuur en tegelijkertijd ontwikkelruimte snel beschikbaar komt.

De genoemde bedragen zijn indicatief wat betreft de verdeling over de drie instrumenten (innovatie, piekbelasters/stoppers en natuurinclusieve landbouw/agrarisch natuurbeheer). De gebiedsprocessen moeten leidend zijn voor de inzet van instrumenten en middelen. Indien een regeling een tekort heeft aan budget, kan dit gedekt worden vanuit een overschot in een andere regeling. De middelen zijn benodigd voor de periode 2021 – 2030. De middelen voor piekbelasters en stoppers dienen snel beschikbaar te zijn.

¹² RIVM, Verwacht effect op stikstofdepositie door fiches normeren en beprijzen, 10 maart 2021, maatregelen L12a.

¹³ Als een deel van de economische ontwikkelruimte gebruikt wordt voor de landbouw, dan kan dit per saldo tot een minder sterke daling van het aantal dieren leiden.

¹⁴ Op basis van Ter Haar (Fiches, Annex: beleidsopties, ABDTOPConsult, 2021) p. 35 die aangeeft dat bij een generieke korting van 30% het saldo van opbrengsten minus variabele kosten afneemt met € 1 miljard. Bij 7,5% dus € 250 miljoen. Dit is vermenigvuldigd met een factor 8. Dit is een hoge inschatting i.v.m. het belang dat de benodigde reductie in depositie gehaald wordt.

¹⁵ RIVM, Verwacht effect op stikstofdepositie door fiches normeren en beprijzen, 10 maart 2021, maatregelen L1c gedeeld door 4.

45. Het is essentieel dat de diverse instrumenten op elkaar afgestemd worden, zodat er een totaaloplossing komt die innovatie, agrarisch natuurbeheer, verplaatsing en stoppen mogelijk maken. Provincies dienen dit proactief en voortvarend aan te pakken. Zij bepalen welke projecten gefinancierd kunnen worden op basis van de gebiedsgerichte aanpak. De mix tussen wat privaat mogelijk is en wat publiek gefinancierd kan worden, is per project verschillend. Middelen dienen snel beschikbaar te zijn en in het gebiedsproces moet de afstemming plaatsvinden wat per project mogelijk en nodig is. Dit betekent dat niet gewerkt zal worden met vaste percentages, maar dat deze flexibel worden toegepast op de concrete situatie, ofwel: geen algemene subsidieregeling, maar private contracten tussen overheid en ondernemer met een langjarige looptijd, zodat er ook geen onzekerheid is ten aanzien van beleidswijzigingen en zodat alle financieringsbronnen op elkaar kunnen worden afgestemd. Provincies en gemeenten moeten zich inzetten voor realisatie van maatregelen met ruimtelijke gevolgen zoals verplaatsing. Dit betekent ook een oproep aan gemeenten om goede 'landingslocaties' te bieden voor de te verplaatsen bedrijven.
46. Voor de landbouw zijn aanvullende maatregelen mogelijk. Zo kunnen betere managementpraktijken, andere mestaanwending, voermaatregelen en meer weidegang tot verdere reductie leiden. Deze kunnen worden benut voor verdere reductie in het kader van de doelstellingen op langere termijn. Ook kunnen deze maatregelen in reserve gehouden worden voor het geval de hiervoor genoemde maatregelen onvoldoende reductie opleveren.
47. Voor alle sectoren waar innovatie de oplossing is, worden fiscale belemmeringen weggenomen (bijv. door versnelde afschrijving van bestaande technieken en door bedrijfsbeëindiging fiscaal mogelijk te maken).
48. Voor het halen van de natuurdoelen is het nodig dat er voldoende emissiereductie plaatsvindt en dat deze voldoende hard is, zodat het pakket ook juridisch houdbaar is. Daarom moeten sectorale doelstellingen voor het verminderen van NO_x en NH₃ emissies in 2030 juridisch bindend wettelijk worden vastgelegd. Er vindt een definitieve doorrekening plaats waarin alle maatregelen meegenomen worden. Op basis daarvan worden sectorale doelstellingen vastgelegd. De ontwikkelruimte wordt buiten de realisatie van deze doelstellingen gehouden, omdat die met extra emissiereductie gecompenseerd wordt.
49. Er komt tot 2030 € 4 miljard extra beschikbaar voor natuurherstel. € 1 miljard daarvan gaat direct naar investeringen in meer robuuste natuur. € 3 miljard komt ter beschikking van de landbouw voor de versterking van natuurinclusieve landbouw en agrarisch natuurbeheer in (de overgangsgebieden van) Natura 2000-gebieden. Agrarisch natuurbeheer in en rond natuurgebieden wordt een dienst waarvoor een vergoeding beschikbaar is. Hierdoor wordt het een normale private activiteit met vragers (overheden, natuurorganisaties) en aanbieders (boeren). Dus niet via subsidies, maar via langlopende private contracten. De extra middelen voor natuur worden

daarmee voor een belangrijk deel gebruikt voor natuurverbetering via agrarisch natuurbeheer en een versterking van natuurinclusieve landbouw door boeren in de Natura 2000-gebieden en in de overgangsgebieden. De waardevermindering van de grond wordt door de overheid vergoed. Voorwaarde hiervoor is dat de functie/bestemming van die grond verandert (bijv. naar agrarisch natuurbeheer, waarbij ook de investeringen die gedaan zijn, door mogelijke volgende eigenaren moeten worden 'doorgezet' [langetermijnbeleid]). Het Grondfonds biedt een mogelijkheid tot financiering van afwaardering van gronden.

- 50.** Tot nu toe hebben we ons in de berekeningen geconcentreerd op de effecten van maatregelen op stikstofdepositie. Immers, voor een direct effect op de natuur is niet zozeer de stikstofemissie, maar de stikstofdepositie bepalend (zie ook de recent verschenen rapportage 'Stikstofruimte voor de toekomst').¹⁶ Tegelijkertijd zijn doelen vaak geformuleerd in termen van emissie. Daarom is hierna in tabel 5 op een rij gezet wat het maatregelenpakket betekent voor emissies.

Tabel 5. Emissiereductie maatregelenpakket in kiloton NH3 en NOx						
		Basispad	Incl. stikstofwet	Incl. klimaat-akkoord	Incl. maatregelen	Reductie
	2018	2030	2030	2030	2030	2018 – 2030
NH3 (kiloton)	129	120	104	PM	79	-39%
NOx (kiloton)	211	130	123	PM	114	-46%
Bron	1	1	2	PM	3	

Bronnen:

1. PBL, Emissieramingen luchtverontreinigende stoffen, 30 november 2020
2. PBL, Analyse stikstofbronmaatregelen, 24 april 2020
3. RIVM, Verwacht effect op stikstofdepositie door fiches normeren en beprijzen, 10 maart 2021

- 51.** Opgemerkt zij dat de maatregelen in het kader van de stikstofwet onzekerheid geven ten aanzien van de effecten (de minimale inschatting van PBL is overgenomen) en er mogelijk dubbeltellingen zitten met het maatregelenpakket. Overigens wordt voor NOx de emissiereductiedoelstelling voor 2030 ook gehaald zonder het maatregelenpakket. Daar staat tegenover dat er geen gegevens beschikbaar zijn van de effecten van het klimaatakkoord op de NOx- en NH3 emissies. Dit verhoogt het reductiepercentage.
- 52.** De emissiereductie voor ammoniak komt voor grootste deel uit de nieuwe stallen (18 kiloton). De stoppersregeling levert 4,5 kiloton reductie en de piekbelastersregeling 2 kiloton. In totaal wordt 39% van de ammoniakemissie gereduceerd ten opzichte van 2018. Hier komt het effect van het klimaatakkoord nog bij.

¹⁶ 'Stikstofruimte voor de toekomst; Langetermijnverkenning stikstofproblematiek: doel, integraliteit en regie', H. Paul, ABDTOPConsult, maart 2021.

- 53. Voor emissieloze mobiliteit, verduurzaming industrie, bouw- en energiesector is uitgegaan van 9 kiloton reductie. In totaal wordt 46% emissie van NOx gereduceerd ten opzichte van 2018. Hier komt het effect van het klimaatakkoord nog bij.
- 54. Gemiddeld over NH3 en NOx wordt 43% minder geëmitteerd in 2030 t.o.v. 2018. Hier komen de effecten van het klimaatakkoord nog bovenop.